

Mei soarch foar ús lânskip

*Visie Ruimtelijke Kwaliteit
Gemeente Súdwest-Fryslân*

Deze visie ruimtelijke kwaliteit is gemaakt door gemeente Súdwest-Fryslân in samenwerking met Strootman landschapsarchitecten.

Gemeente Súdwest-Fryslân

STROOTMAN
Landschapsarchitecten bv

Mei soarch foar ús lânskip

*Visie Ruimtelijke Kwaliteit
Súdwest-Fryslân*

Ruimtelijke kwaliteit gaat over meer dan mooi of lelijk, ook over meer dan alleen fysieke kwaliteiten. Kijk naar het grote geheel, naar de karakteristiek en dynamiek van de streek, naar de mentaliteit, naar de toekomstwaarde en luister naar de verhalen van vroeger.

(Hilde Blank, stedenbouwkundige)

Inhoud

Voorwoord	8
Inleiding	10
1 Kenmerken van het landschap	14
1.1 Vier landschappen	18
1.2 De IJsselmeerkust	20
1.3 Het kleigebied	24
1.4 Het veengebied en de meren	28
1.5 Het stuwwallenlandschap	32
1.6 Recente veranderingen in het landschap	34
1.7 De grootse openheid van het klei- en veengebied	36
2 Ontwikkelingen	38
2.1 Inleiding	40
2.2 Wonen.	40
2.3 Bedrijvigheid	41
2.4 Landbouw.	41
2.5 Recreatie en toerisme	42
2.6 Infrastructuur	43
2.7 Water	43
2.8 Duurzame energie	44
2.9 Natuur.	45
2.10 Verstedelijking	45
3 Visie	46
4 Kansen voor versterking van het landschap	50
4.1 Inleiding	52
4.2 Versterken van het landschap.	52
4.3 Kansen voor de IJsselmeerkust	54
4.4 Kansen voor het kleigebied	58
4.5 Kansen voor het veengebied en de meren	64
4.6 Kansen voor het stuwwallenlandschap	66
5 De richting van toekomstige ontwikkelingen	68
5.1 Inleiding	70
5.2 Wonen.	70
5.3 Bedrijvigheid	70
5.4 Landbouw	71
5.5 Recreatie en toerisme	71
5.6 Infrastructuur	72
5.7 Water	72
5.8 Duurzame energie	72
5.9 Natuur.	73
5.10 Verstedelijking	73
6 Vervolgstappen	74
6.1 Betekenis van de visie	76
6.2 Algemene vervolgstappen.	76
6.3 Specifieke vervolgstappen.	77
Bronnen	79

V

Voorwoord

Inmiddels is de gemeente Súdwest-Fryslân alweer 2 jaar een feit.

Vanaf 2011 zijn we samengesteld uit 5 andere gemeenten:

- Sneek
- Bolsward
- Wymbritseradiel
- Wûnseradiel
- Nijefurd

Stuk voor stuk interessante gemeenten en als geheel een unieke gemeente met 69 kernen, ongeveer 80.000 ha groot en met meer dan 80.000 inwoners.

We kunnen met trots terugkijken op de afgelopen 2 jaar, want er is veel werk verzet en er zijn diverse visies voor de nieuwe gemeente opgesteld.

Eén daarvan is deze visie ruimtelijke kwaliteit.

Er is gekozen voor een landschappelijke benadering. De reden daarvoor is dat onze gemeente voor een groot deel in het nationaal landschap Zuidwest-Fryslân ligt en omdat er vanwege de enorme schaal van onze nieuwe gemeente uitgegaan wordt van een hoog abstractieniveau. De grote lijnen worden benoemd, de kernwaarden van het landschap van de gemeente komen aan de orde. Deze visie kan daarmee de basis vormen voor andere ruimtelijke plannen.

In het slot van deze visie is aangegeven wat de vervolgstappen zullen zijn. We willen een aantal kansen voor de versterking van het landschap nader uitwerken, zoals de hemdijkenproblematiek en het versterken van het terpenlandschap. Daarnaast willen we dan nader inzoomen op de gebouwde omgeving, de dorpen en de steden. Hier worden dan afzonderlijke ruimtelijke kwaliteitsprojecten voor ontwikkeld.

Ook kan er dan ingespeeld worden op wat er verder nog op ons af komt aan ruimtelijke vraagstukken. Ik denk hierbij aan de gevolgen van krimp voor stad en platteland.

Kortom, de ruimtelijke kwaliteit zal altijd in beweging zijn.

Ik hoop vooral dat deze visie ruimtelijke kwaliteit een inspiratiebron mag zijn voor zowel externe als interne partijen en een basis vormt voor elke nieuwe ontwikkeling in onze gemeente.

In de komende jaren gaan we verder met het versterken van de ruimtelijke kwaliteit in onze waardevolle gemeente.

GEA AKKERMAN.

Wethouder

Inleiding

Op 1 januari 2011 is de gemeente Súdwest-Fryslân gevormd door een fusie van de vijf gemeenten Bolsward, Nijefurd, Sneek, Wûnseradiel en Wymbritseradiel. De gemeente is qua oppervlak de grootste van Nederland. Verspreid over het grondgebied liggen maar liefst 69 kernen waarvan zes deel uitmaken van de Friese elfsteden.

Op 1 januari 2014 wordt aan de gemeente nog een aantal dorpen toegevoegd van de per die datum op te heffen gemeente Boarnsterhim. De kans is aanwezig dat er in een later stadium nogmaals een uitbreiding van het grondgebied van de gemeente Súdwest-Fryslân plaatsvindt als gevolg van een gemeentelijke herindeling in het noordwesten van de provincie.

Deze visie ruimtelijke kwaliteit is tot stand gekomen in de periode vóór 2014 en heeft dus betrekking op het grondgebied van de per 1 januari 2011 gevormde gemeente. Door in de visie uit te gaan van een indeling van de gemeente in verschillende landschapstypen en een hoog abstractieniveau kunnen de beleidskeuzes en uitspraken in de visie goed van toepassing zijn op in de toekomst toe te voegen grondgebied van de gemeente.

Bij de vaststelling van de Ontwikkelvisie 2011-2021 heeft de gemeenteraad uitgesproken dat er zes pijlers zijn, een aantal krachten, die de gemeente van nature al heeft. Die een sterke basis vormen voor de verdere ontwikkeling van de gemeente op sociaal, economisch en ruimtelijk vlak. Het zijn de zes pijlers waarop onze Ontwikkelvisie rust. Eén van die pijlers of natuurlijke krachten van de gemeente, is de weidsheid van het landschap, de hoge ruimtelijke kwaliteit. Daarom moeten we zorgvuldig met die weidsheid van ons landschap omgaan. Dat betekent niet dat er geen ruimte kan worden geboden aan nieuwe ontwikkelingen maar dat we hier wel kritisch mee om moeten gaan. Daarom is deze visie ruimtelijke kwaliteit van belang.

Landschapsontwikkelingsvisie Nationaal landschap Zuidwest-Fryslân

Het landschap van de nieuw gevormde gemeente Súdwest-Fryslân is waardevol. Het grootste deel van de gemeente maakt onderdeel uit van het Nationaal Landschap Zuidwest Fryslân.

Er zijn in Nederland slechts twintig Nationale landschappen. Deze zijn in 2005 in de Nota Ruimte door het rijk aangewezen en worden beschouwd als de visitekaartjes van het landelijk gebied. In die Nota Ruimte zijn de zogenaamde kernkwaliteiten voor Nationaal Landschap Zuidwest-Fryslân als volgt benoemd:

- Schaalcontrast van zeer open naar besloten
- Middeleeuwse verkaveling, waterlopen en meren
- Stuwwallen en terpen

In het streekplan Fryslân zijn deze kernkwaliteiten nader uitgewerkt en is het Nationaal Landschap

begrensd. Het door de provincie ingestelde Gebiedsplatform Zuidwest-Fryslân heeft vervolgens opdracht gegeven voor het opstellen van een landschapsontwikkelingsvisie Zuidwest-Fryslân.

Deze, wat het gemeentebestuur betreft, waardevolle landschapsontwikkelingsvisie heeft als basis gediend voor deze voorliggende visie ruimtelijke kwaliteit. Enerzijds omdat er daardoor een goede aansluiting plaatsvindt met het provinciaal beleid ten aanzien van het landschap. Anderzijds omdat die visie tot stand is gekomen door een goede en intensieve dialoog met de regio; de door het Gebiedsplatform opgestelde landschapsontwikkelingsvisie is daarmee vooral een product van de Zuidwesthoek. Op die manier kan er dan ook sprake zijn van breed gedragen input voor deze voorliggende visie ruimtelijke kwaliteit. Grote delen van de teksten uit de landschapsontwikkelingsvisie zijn daarom in deze visie overgenomen.

Daarnaast is voor de totstandkoming van deze visie gebruik gemaakt van de in 2009 door de voormalige gemeente Wünseradiel opgestelde kadernota 'Ruimtelijke kwaliteit'. Dit document was een goede aanvulling op de genoemde landschapsontwikkelingsvisie voor dat deel van de nieuwe gemeente (ten noorden van de A7) dat niet onder het Nationaal Landschap valt.

Er is naar afstemming gezocht met de landschappelijke en cultuurhistorische structuren die van provinciaal belang zijn. Daarvoor is zoveel mogelijk gekeken naar, en tevens gebruik gemaakt van, de inventarisaties die door de provincie zijn neergelegd in het document 'Grutsk op 'e romte'.

Het abstractieniveau van de visie ruimtelijke kwaliteit

De visie hanteert als uitgangspunt dat het landschap het product is van de ontwikkelingen in de landbouw, de natuur, de economie en de samenleving door de eeuwen heen. En dat dit ook in de toekomst zo zal zijn. Het landschap leeft en is continue in verandering. Die veranderingen kunnen in beginsel bijdragen aan de landschappelijke kwaliteit, mits ze goed op elkaar worden afgestemd. Daarom is een visie van belang.

In deze visie ruimtelijke kwaliteit is bewust gekozen voor een hoog abstractie niveau. De visie gaat over

de grote lijnen, over de kernwaarden van het landschap van de gemeente, waarbij het begrip 'landschap' breed moet worden geïnterpreteerd. Bij zo'n brede interpretatie past het ook het stedelijk landschap tot het landschap te rekenen. De typologie van de kernen komt vaak voort uit het landschap. Zo zijn in het kleigebied relatief veel terpdorpen te vinden en in het veengebied relatief veel vaartdorpen. Er is echter bewust voor gekozen in deze visie geen concrete kwaliteitseisen voor de afzonderlijke kernen van de gemeente op te nemen. Een te gedetailleerd kwaliteitsdocument voor een gemeente met zo'n groot grondoppervlak en 69 kernen zou tot een onleesbaar stuk en onhandig instrument leiden.

Met het gekozen abstractieniveau zal deze visie een goede basis zijn voor andere sectorale beleidsvisies en andere ruimtelijke plannen, zoals gebiedsvisies, bestemmingsplannen, maar ook bijvoorbeeld de welstandsnota of beheer- en onderhoudsplannen. De visie zal daarnaast zeker dienen als één van de toetsingskaders bij concrete initiatieven.

Tot slot kan deze visie ruimtelijke kwaliteit dienen als inspiratiebron voor grondeigenaren, beheerders, maatschappelijke organisaties, ondernemers en burgers voor allerlei denkbare ontwikkelingen in de gemeente.

Leeswijzer

In hoofdstuk 1 wordt het landschap van de gemeente beschreven. De verschillende landschapstypen die in de gemeente voorkomen worden beschreven waarbij met name aandacht is voor de kernkwaliteiten van die landschapstypen. In hoofdstuk 2 wordt een schets op hoofdlijnen gegeven van een aantal functionele ontwikkelingen die spelen. Vooral de ontwikkelingen die een ruimtelijke impact hebben zijn in dit kader van belang. In hoofdstuk 3 komt de visie op het landschap aan de orde. Een visie op hoofdlijnen die aangeeft met welke uitgangspunten de ontwikkelingen in het landschap zullen worden gestuurd. In hoofdstuk 4 wordt nog eens per landschapstype aangegeven welke kansen er liggen om het landschap te versterken. Wanneer zich ontwikkelingen in een gebied voordoen zal de gemeente actief sturen om genoemde kansen, zo mogelijk in combinatie met die ontwikkelingen, gestalte te geven.

In hoofdstuk 5 wordt de richting van toekomstige ontwikkelingen aangegeven. Er wordt op hoofdlijnen aangegeven hoe de in hoofdstuk 2 geïnventariseerde ontwikkelingen met inachtneming van de in hoofdstuk 3 geformuleerde uitgangspunten in de toekomst verder kunnen worden gestuurd. In hoofdstuk 6 komt aan bod welke vervolgstappen de gemeente gaat zetten na vaststelling van de visie ruimtelijke kwaliteit.

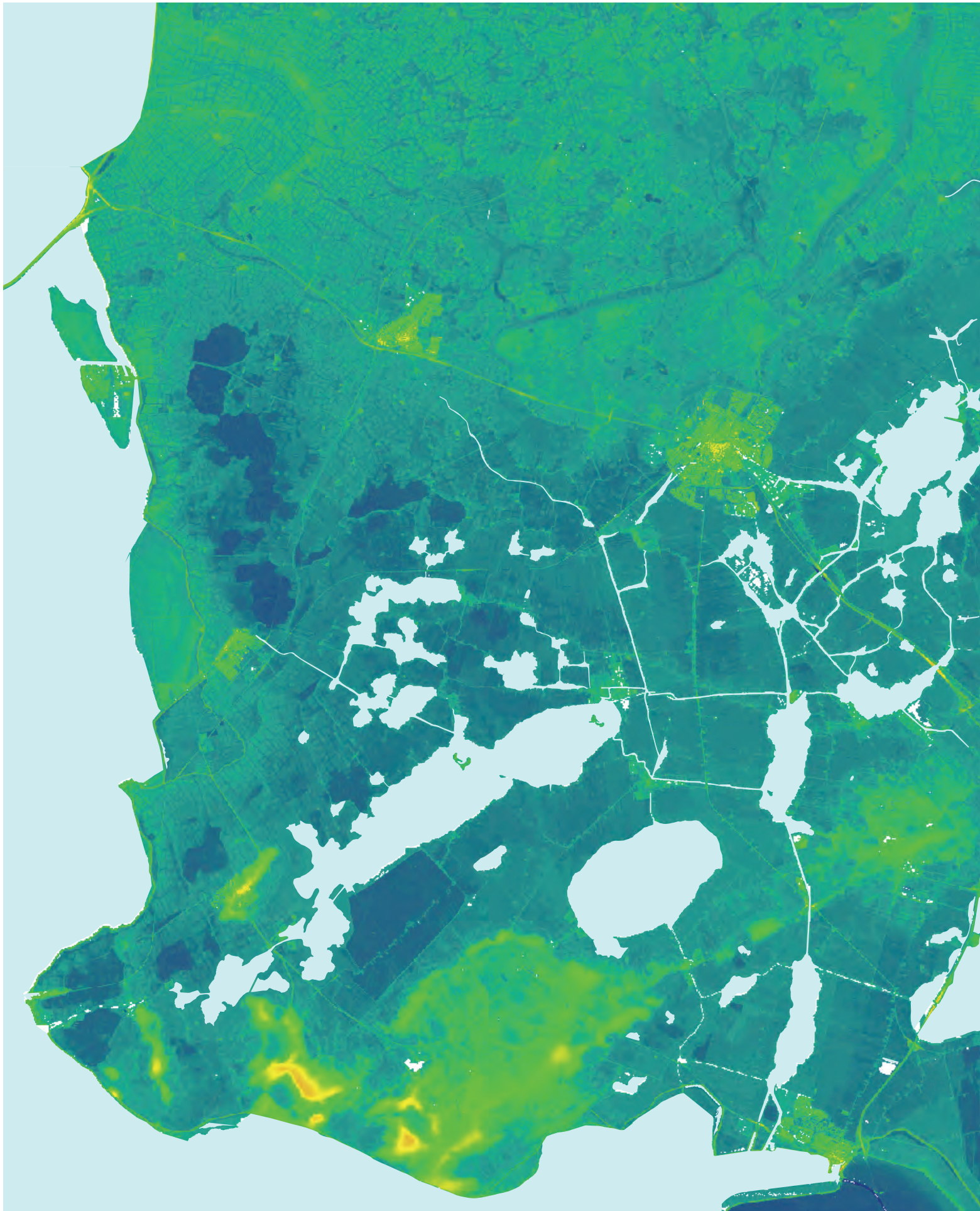

1

Kenmerken van het landschap

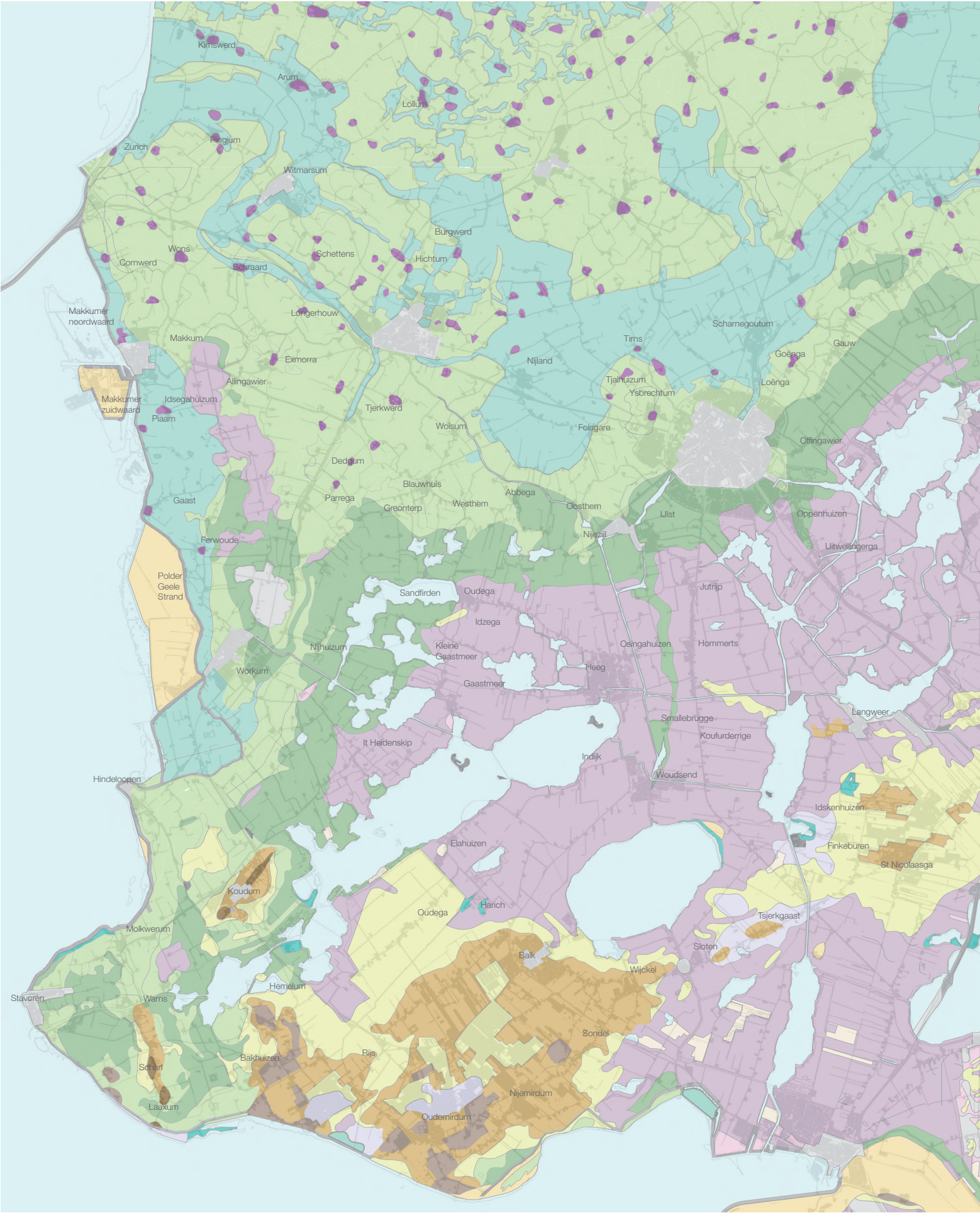

Hoogtekaart

0 500 1.000 2.000 3.000 4.000 5.000m

Bodemkaart

Zand

- Laarpodzolgronden
- Veld en moerige podzolgronden met een moerige bovengrond en/of humushoudend zanddek
- Vlakvaaggronden en kalkhoudende vlakvaaggronden
- Zeer ondiepe keileem
- Moerige eerdgronden en hoge zwarte of bruine enkeerdgronden

Klei

- Kalkarme en kalkrijke poldervaaggronden; klei, zware zavel en lichte zavel
- Knippige en knippoldervaaggronden; zavel, zware klei, en lichte klei
- Kalkarme drechtaaggronden; zware zavel, en lichte klei

Veen

- Vlierveengronden op bagger, zand, zeggeveen, en veenmosveen
- Vlierveengronden op zand zonder humuspodzol
- Waardveengronden op bagger en zand
- Petgaten

Overig

- Opgehoogd of opgespoten
- Moeras
- Oude bewoningsplaatsen
- Bebouwing

0 500 1.000 2.000 3.000 4.000 5.000m

1

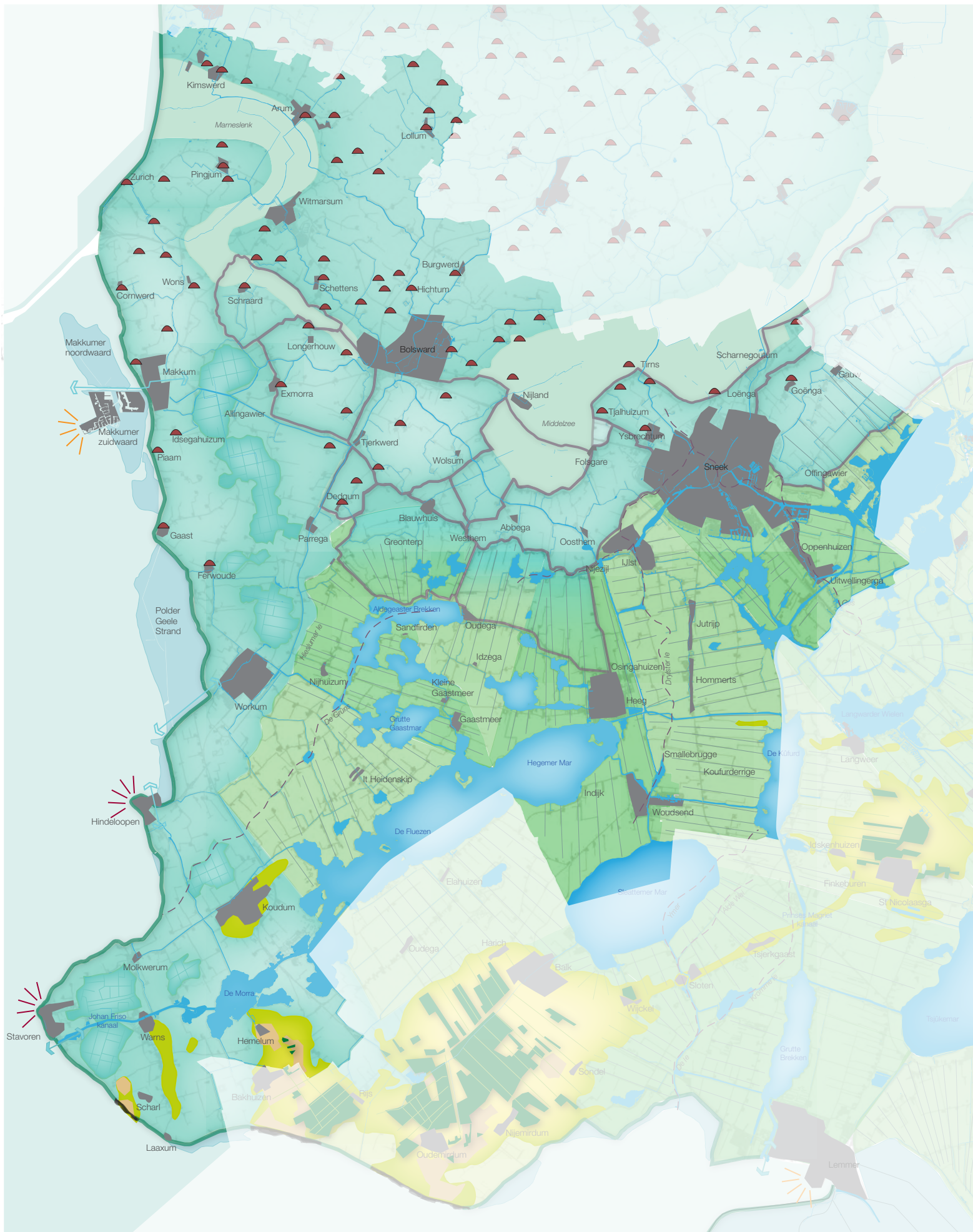
1.1 Vier landschappen

De gemeente kan worden verdeeld in vier landschapstypen:

- De IJsselmeerkust
- Het kleigebied
- Het veengebied en de meren
- Het stuwwallenlandschap

In de Nota Ruimte/Nationaal landschap (van het rijk) en het Streekplan Fryslân 2007 (van de provincie) zijn de kernkwaliteiten van deze landschapstypen beschreven. In het Streekplan wordt gesteld dat blijvende herkenbaarheid van de kernkwaliteiten van de landschapstypen een richtinggevende rol speelt in de totale belangenafweging bij ruimtelijke ontwikkelingen op alle schaalniveaus. Wij onderschrijven de typering en kwaliteiten zoals die door rijk en provincie zijn benoemd. Zij kunnen daarmee dan ook vertrekpunt voor deze visie zijn. In de volgende paragrafen worden de vier landschapstypen beschreven en uitgewerkt. In de laatste twee paragrafen wordt nog ingegaan op een aantal recente veranderingen in het landschap (1.6) en op de grootse openheid van het landschap (1.7). Deze beschouwingen passen in de beschrijving van de kenmerken en kwaliteiten van het huidige landschap van onze gemeente.

Zoals in de inleiding ook al is aangegeven zou een vijfde landschapstype het stedelijk landschap kunnen zijn maar is er bewust voor gekozen (vanwege omvang en abstractieniveau van deze visie) in deze visie niet concreet op de gebouwde omgeving in te gaan. Dit kan een plek krijgen in een nadere uitwerking in een ander document. Wel wordt in deze visie bij 'ontwikkelingen' (hoofdstukken 2 en 5) aandacht besteed aan het thema 'verstedelijking'.

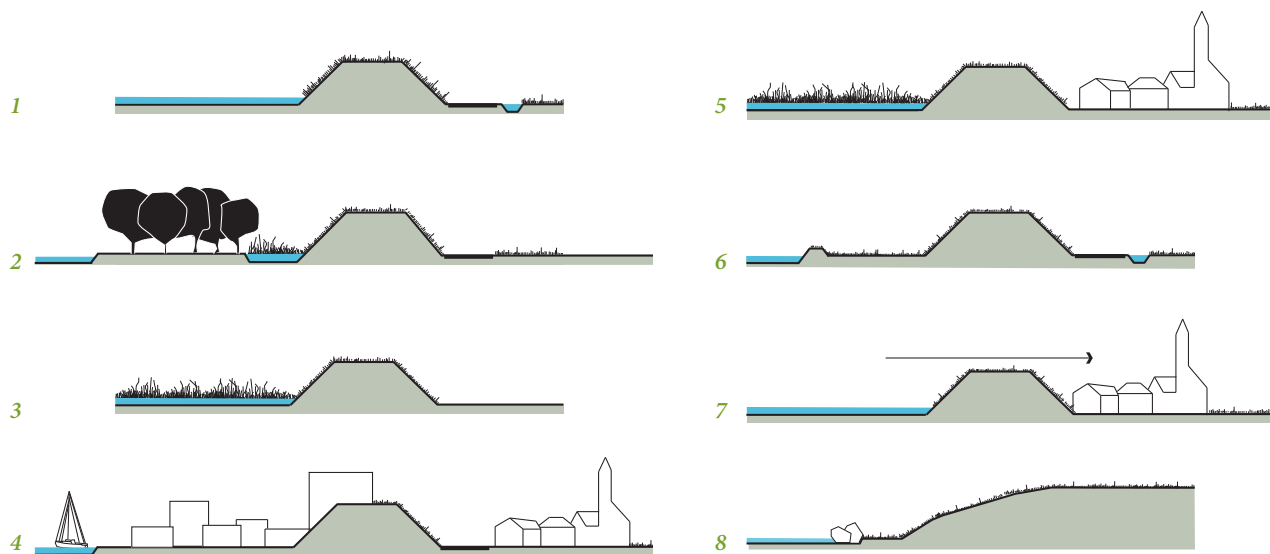
Karakteristieken van het landschap

Kleigebied	Veengebied	Stuwwallenlandschap	Kust	Water	Kernen
Voormalige Middelzee en Marneslenk	Ontginningsblok met grens	Glaciale rug	Groene zeedijk	Pleistoceen meer	Stad/dorp
Hemdijk	Ontginningsrichting	Bos	Historisch front	Overig open binnenwater	
Droogmakerij	Ontginningsbasis (veenriviertje, deels niet meer aanwezig)	Ontginningsrichting	Modern front	IJsselmeer	
Overig kleigebied		Lanenstructuur	Landaanwinningwerken ingedijkt na 1900	Hoofdwaterverbinding	
Terp		Polder		Waterverbinding	
		Klifkust		Vaarten	
		Esdekken			

1.2 De IJsselmeerkust

Kernkwaliteiten

De kust wordt gekenmerkt door een afwisselend kustbeeld van waterkeringen, ondiepe en soms bekade voorlanden, waardevolle stedelijke waterfronten, havens, oude zeeweringen en vergezichten op het achterland en waterpanorama's op het IJsselmeer. De ca. 5 meter hoge voormalige Zuiderzeedijk is langs het IJsselmeer in de 13e eeuw tot stand gekomen en heeft het 19e eeuwse profiel voor het merendeel behouden. Binnendijks wordt de groene dijk veelal begeleid door de Dyksfeart. Ter hoogte van het stuwwallen-landschap, waar de heuvels hoog genoeg waren en de dijken ontbraken, ontstonden door de werking van de golven van de Zuiderzee op de stugge keileemgrond plaatselijk steile kliffen, zoals het Roode Klif en het net buiten onze gemeente liggende Mirnser Klif en Oudemirdummer Klif. De stedelijke waterfronten van achtereenvolgens Makkum, Workum, Hindeloopen en Stavoren hebben elk hun eigen karakteristiek.

Profielen van de IJsselmeerdijk en directe omgeving (de nummers verwijzen naar de locaties op de kaart hiernaast)

Karakteristieken van de IJsselmeerkust

Kust

- Groene zeedijk en locatie profiel
- Historisch front
- Modern front
- Buitendijkse polders en platen
- Klifkust

Water

- IJsselmeer
- Hoofdwaterverbinding
- Waterverbinding

Kernen

- Stad/dorp

1

Elementen en structuren

De IJsselmeerdijk

Buitendijkse polders en platen ter hoogte van polder Geele Strand bij Gaast

Zeedijk

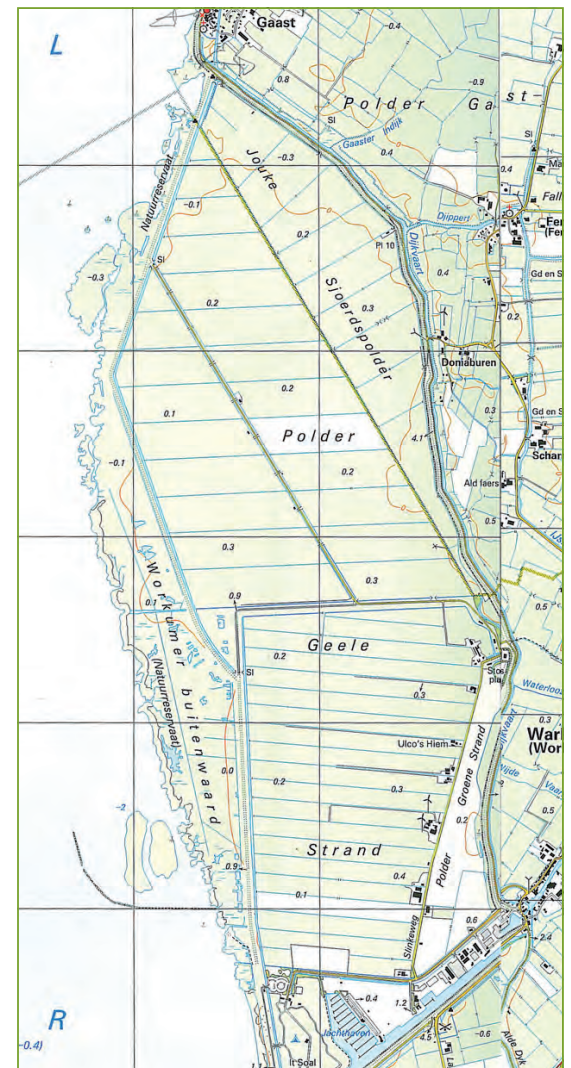
De IJsselmeerdijk heeft over de gehele lengte een eenduidig beeld. Het is een grasdijk met aan de buitendijkse voet stenen en soms houten versterkingen. Tussen de hoge kliffen liggen stukken oude zeekeringen versterkt met paalwerken en stenen glooiingen. Binnendijks komen op verschillende plaatsen dijksputten voor. Deze zijn ontstaan door het opgraven van klei ten behoeve van de verzwaring en ophoging van de dijk.

Kliffen

Door de eroderende werking van de golven van de Zuiderzee op de stugge keileemgrond ontstonden plaatselijk steile kliffen. In onze gemeente ligt een van die kliffen, het Roode Klif. Het zijn voor Nederland zeer bijzondere aardkundige elementen. Na de aanleg van de Afsluitdijk is de werking van de golven sterk afgenomen en zijn de kliffen groener en minder steil geworden.

Buitendijkse polders en platen

De Makkumer Noord- en Zuidwaard zijn buitendijkse platen die na de aanleg van de Afsluitdijk zijn ontstaan. Polder Geele Strand is een buitendijkse polder, die na de aanleg van de Afsluitdijk is ingepolderd. Het zijn waardevolle natuurgebieden, opgenomen in de provinciale ecologische hoofdstructuur en tevens onderdeel van het Natura 2000 gebied.

Polder Geele Strand

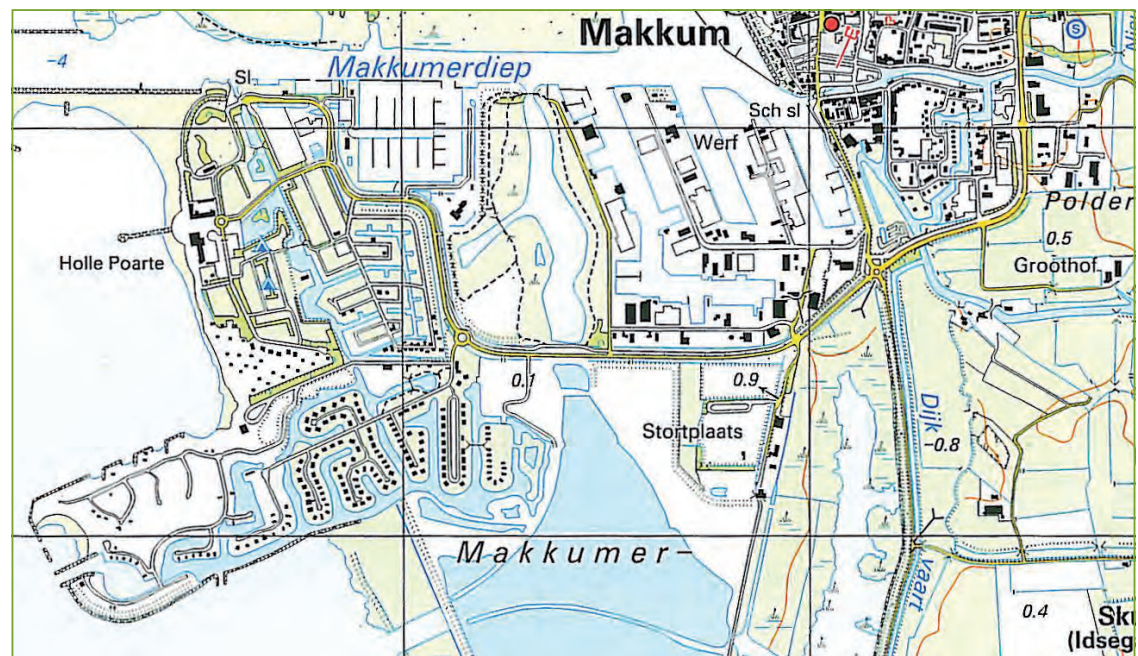
Het historisch waterfront van Hindeloopen

Het modern waterfront van Makkum

Stedelijke waterfronten

Een aantal dorpen en stadjes zijn aan de kust gesitueerd. Makkum, Workum, Hindeloopen en Stavoren oriënteren zich direct op het water. Gaast, Piaam en in mindere mate Cornwerd, Molkwerum en Laaksum liggen verscholen achter de dijk. Hun relatie met het IJsselmeer is minder groot. Makkum en Workum hebben een waterfront waarvan het beeld grotendeels door recente recreatieve ontwikkelingen en grote bedrijfsloodsen bepaald wordt. Hindeloopen en Stavoren hebben meer een ongeschonden historisch waterfront. Stavoren is in het verleden een versterkte vesting met een blokhuus geweest. Beschermde stads- en dorpsgezichten langs de IJsselmeerkust zijn: Makkum, Piaam, Hindeloopen en op afstand Workum. Daarnaast is er een hoge dichtheid aan monumentale bouwwerken.

Recente buitendijkse verstedelijking bij Makkum

1.3 Het kleigebied

Kernkwaliteiten

Het kleigebied is een open en grootschalig landschap met structurerende elementen als dijken, terpen, paden, eendenkooien en vaarten. Het grondgebruik bestaat voor het overgrote deel uit grasland. Boerderijen en gehuchten liggen omlijst met beplanting als punten in het weidse landschap. Heel kenmerkend voor het kleigebied zijn de hemmen met de hemdijken. Deze vormen een krans rondom de voormalige Middellzee. Naast de hemdijken liggen er ook een aantal slaperdijken. Karakteristiek is het Marnegebied, gekenmerkt door kwelderwallen aan weerszijden van de oude geul van de Marne. Kenmerkend in dit gebied is de Pingjumer Gulden Halsband als onderdeel van het historische dijkenstelsel rondom de Marneslenk. Het open kleiterpengebied met een hoge dichtheid aan terpen en terpdorpen en vaak verhoogde boerderijerven is van een grote schoonheid.

Elementen en structuren

Verkaveling

Het kleigebied herbergt een grote variatie aan verkavelingstypen. De hempolders worden over het algemeen gekenmerkt door een blok- strookverkaveling. Deze verkaveling vormt een geleidelijke overgang naar de opstreckende verkaveling van de veengebieden. In de droogmakerijen overheerst de blokverkaveling. Door overstromingen raakten de veenlagen onder het kleipakket geïnfilteerd met zout water. Bewoners groeven putten of geulen door de kleilaag van waaruit zij turf omhoog haalden om die na droging te verbranden en zo het zout er uit te winnen. Deze activiteiten hebben bijgedragen aan het microreliëf in het kleigebied.

Droogmakerijen

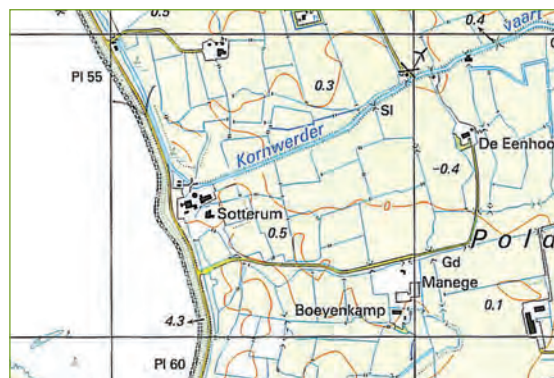
De meeste Friese droogmakerijen liggen in dit deelgebied. De oudste droogmakerijen van Friesland zijn de 17e eeuwse Noordermeerpolder en Zuidermeerpolder bij Stavoren. De meeste droogmakerijen zijn in de 19e eeuw tot stand gekomen. Ringvaarten ontbreken en slechts plaatselijk zijn restanten van ringdijken terug te vinden. De meeste bebouwing is verspreid langs de rechte hoofdontsluitingswegen gelegen en langs de randen van de droogmakerijen.

Regelmatige blokverkaveling in de droogmakerijen

Blok-strookverkaveling in de hemmen

Onregelmatige blokverkaveling in het terpengebied

Kleigebied	Water	Kernen
Voormalige Middellzee en Marneslenk	Open binnenwater	Stad/dorp
Hemdijk	IJsselmeer	
Droogmakerij		
Overig kleigebied		
Terp		
Groene Zeedijk		

Open en grootschalig landschap van grasland met structurerende elementen als dijken, terpen, paden en vaarten; Angterp bij Parrega

Patroon van hemdijken en slaperdijken; tussen Blauwhuis en Tjerkwerd

Dijken

Vanwege de lage ligging telt het klei- en hemmengebied, behalve de oude Zuiderzeedijk, een groot aantal binnendijken die verdeeld kunnen worden in hemdijken en slaperdijken. De hemdijken onder Bolsward en Sneek en de Pingjumer Gulden Halsband zijn bijzonderheden in dit totale dijkenstelsel. De hemdijken liggen nog goeddeels in het landschap, zo niet als verhoogd dijklichaam, dan wel als tracé herkenbaar.

Deze aaneenschakeling van 12e eeuwse hemdijken bezit meestal nog het oude profiel en dijkshoogte. Slaperdijken werden aangelegd als secundaire waterkering, om de gevolgen van eventuele overstromingen te beperken.

Vaarten en opvaarten

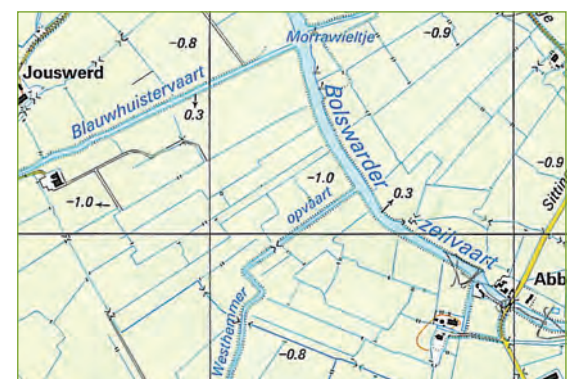
Het watersysteem was van oudsher het belangrijkste vervoersysteem. In het klei- en veengebied was een fijnmazig stelsel van vaarten en opvaarten aanwezig, allemaal onderdeel van het boezemsysteem waarvan ook de meren deel uitmaken. In de loop der jaren is het transport over water steeds minder belangrijk geworden en zijn met name veel opvaarten in onbruik geraakt en van de boezem afgesloten.

Eendenkooien

Van de oorspronkelijk elf eendenkooien in dit gebied lagen er zeven op de smalle strook land tussen de Zuiderzee en de merenreeks Makkumer-, Parregaaster- en Workumermeer (nu gelijknamige polders). Hiervan is slechts een tweetal kooien overgebleven bij Piaam.

De hemdijken ten noorden en westen van Blauwhuis

De Wimerts met opvaarten

Vaarten in het kleigebied; Grutte Sylroede

Eendenkooien in de polder Kooihuizen; bij Piaam

Terpen

De eerste terpen werden vanaf 500 v. Chr. opgeworpen. Met de komst van de eerste dijken zo rond 1000, werden er geen nieuwe terpen meer opgeworpen. Aan het begin van de 20e eeuw werden veel terpen (gedeeltelijk) afgegraven. De vrijgekomen grond werd o.a. gebruikt om elders landbouwgronden te verrijken. De terpen liggen vooral in het noordwestelijk deel van de gemeente in een wijde omtrek rond Bolsward.

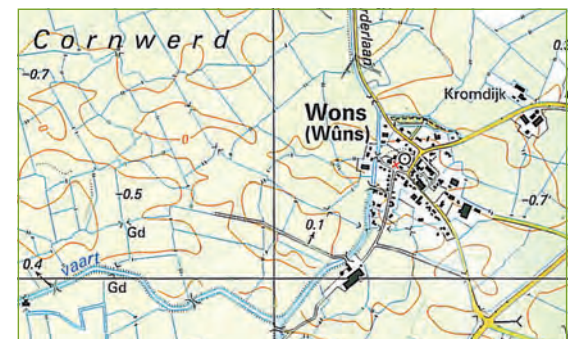
Daarnaast zijn een groot aantal terpen verzonken geraakt in het oude veenlandschap rondom Sneek. Deze terpen zijn overdekt geraakt met kleiafzettingen, waaronder deze goed bewaard zijn gebleven. Opgeslagen in de terpen ligt archeologisch waardevol materiaal dat veel kan vertellen over de oude bewoning en waterstaatskundige geschiedenis van dit gebied. Zij maken een belangrijk onderdeel uit van de karakteristieke identiteit van het Friese kustlandschap.

Dorpen en steden

Er zijn verschillende dorpsstructuren te herkennen in het kleigebied, waaronder vaartdorpen, met als bekend voorbeeld Parrega. Maar de belangrijkste nederzettingvorm is het terpdorp. De kleinste terpdorpen bestaan uit een terp met een kerk, een alleenstaande toren of klokkenstoel en/of een begraafplaats, omringd door verspreid liggende boerderijen. Grotere terpdorpen hebben een duidelijke komontwikkeling met de kerk op een centrale positie. Na de aanleg van dijken hoefde de bewoning zich niet meer tot de kunstmatige woonheuvels te beperken. De bewoning ging zich uitbreiden naar een nabijgelegen waterloop of weg. Een terpdorp heeft hiermee een individuele verschijningsvorm die zich door onregelmatige bebouwingsreeksen met vaak verspringende rooilijn kenmerkt. Veel terpdorpen kennen open veldjes of dorpsweides. Het groene silhouet, de doorkijkjes naar het landschap, de open veldjes en het reliëf geven de terpdorpen hun kenmerkende groene en open structuur. De kerktorens steken boven het groen uit en maken het dorp herkenbaar. Behalve de vele kleine dorpen liggen in het kleigebied zes van de Friese Elfsteden, te weten Bolsward, Workum, Hindeloopen, Stavoren, Sneek en IJlst.

Eendenkooien in de polder Kooihuizen bij Piaam

Terpdorp Wons

1.4 Het veengebied en de meren

Kernkwaliteiten

Het veengebied wordt gekenmerkt door een grootschalige openheid en weidsheid. Binnen deze weidsheid liggen puntvormige of lineaire verdichtingen zoals dorpen, gehuchten en boerderijen met erfbeplanting. Juist deze kleinschaligheid van gehuchten en dorpjes binnen het grootschalige landschap is karakteristiek voor het veengebied. Het grondgebruik bestaat voor het grootste deel uit grasland, met afwisselend water en natuur van uiteenlopende omvang. De randen van de meren en vaarten worden omzoomd door brede rietkragen. De veengronden zijn ontgonnen in een opstreckende verkaveling.

Elementen en structuren

Veenstroompjes

In de 9e eeuw lag er ten zuiden van de kleigebieden een grote hoogveenkoepel, waaruit enkele veenriviertjes ontsprongen en naar het noorden afwaterden. In het westen vloeide vanuit de omgeving van Workum de Hieslumer Ie af naar het noorden en mondde uit in de Marneslenk. Iets ten oosten daarvan stroomde de Grûns langs de noordwestflank van de veenkoepel. Tegen de hemmen aan werd de Grûns verbreed en uitgewaaid tot de Aldegeaster Brekken.

De belangrijkste veenstroom in het gebied was de Drylster Ie. Deze beek vloeide vanuit de omgeving van

Woudsend langs Smallebrugge en westwaarts van de Hommerts en Jutrijp naar IJlst. De Galamagrêft, die de kern van IJlst vormt, is het restant van deze Drylster Ie, die uiteindelijk in de Middellzee uitmondde.

De meest oostelijke veenbeek in dit gebied was het Ges. Het stroomde richting Sneek waarna het samenvloede met de Drylster Ie om uit te monden in de Middellzee.

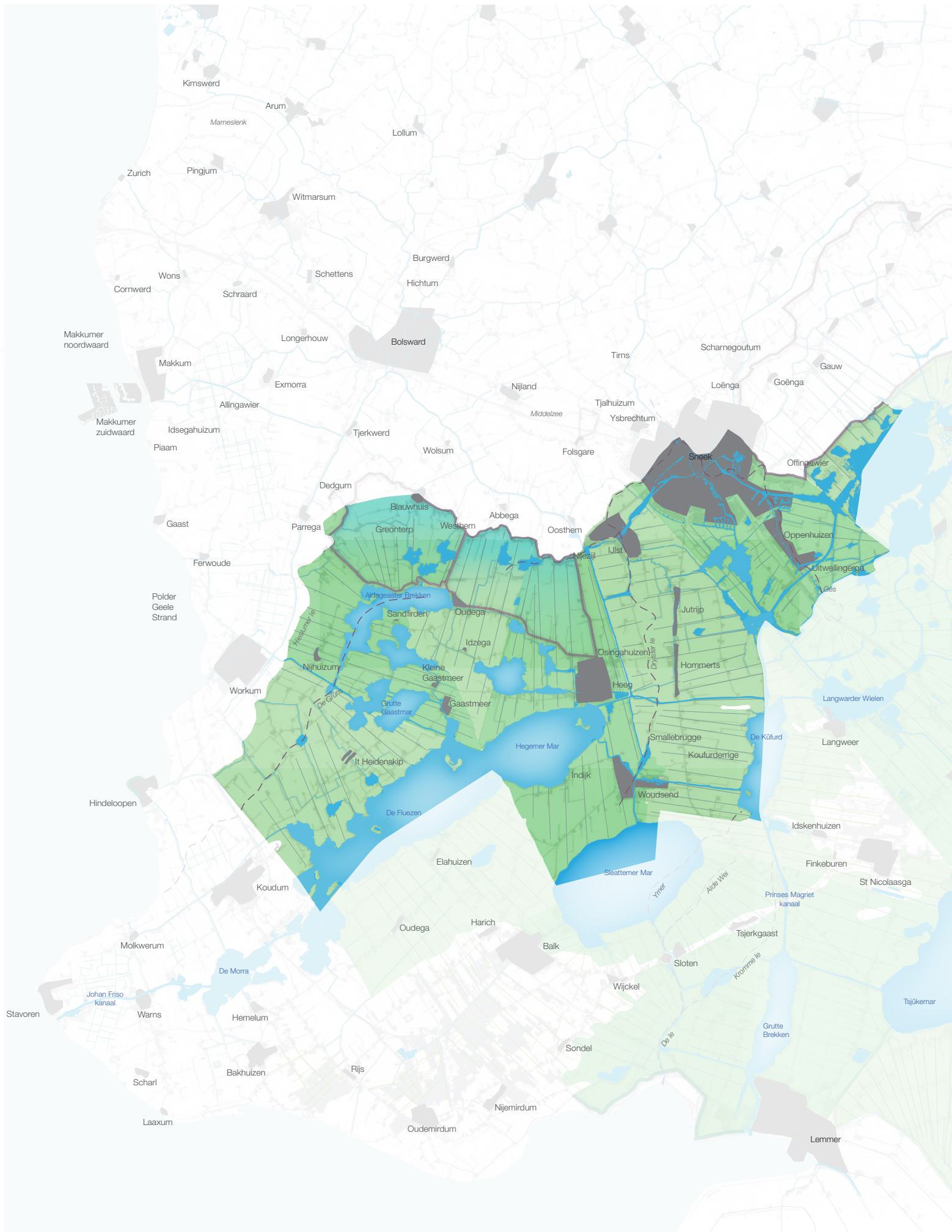
De veenstroompjes vormden de oorsprong van de verschillende verkavelingsblokken; ze zijn de uitgangspunten geweest voor de ontginning.

Overblijfsel van de Drylster Ie, één van de veenontginningsriviertjes

De Drylster Ie

Karakteristieken van het veengebied en de meren

Veengebied	Water	Kernen en wegen
 Ontginningsblok met grens	 Pleistocene meer	 Stad/dorp
 Ontginningsrichting	 Overig open binnenwater	
 Ontginningsbasis (veenrivierviertje, deels niet meer aanwezig)		
 Hemdijk		
 Groene Zeedijk		

1

De Wide Wimerts, een vaart en ontginningsgrens tussen twee ontginningsblokken; ter hoogte van Osingahuizen

De Fluezen is één van de grote meren die kenmerkend zijn voor het veengebied

Wegen

De Zuidwesthoek was tot aan het midden van de 19e eeuw een waterwereld, waar dorpen en boerderijen vrijwel uitsluitend via meren, kanalen en vaarten onderling waren ontsloten. De oudste wegen dateren van ca. 1700. De eerste doorgaande weg, die over een geheel nieuw tracé tot stand kwam, was de in 1843/1844 voltooide rijksweg van Sneek naar Lemmer. Deze Napoleontische weg voert als een diagonaal door het gebied en trekt zich vrijwel niets aan van de bestaande verkaveling.

Kerkhoven met klokkenstoelen

Het laagveengebied was in agrarisch opzicht eeuwenlang een tamelijk armoedige regio, vergeleken met de noordelijke kleistreken. Dit is behalve aan het vele hooiland van matige kwaliteit ook af te lezen aan de vele klokkenstoelen en de vrijwel totale afwezigheid van middeleeuwse kerkgebouwen. Enerzijds is dit een gevolg van de bodemkundige structuur (slappe ondergrond) en het waterrijke karakter van de strek. Anderzijds is het ontbreken van kapitaalkrachtige kerkelijke gemeenten hier de oorzaak van. Vele kerken werden in de 18e en 19e eeuw afgebroken en vervangen door klokkenstoelen.

Meren, vaarten en opvaarten

Het watersysteem was van oudsher het belangrijkste vervoerssysteem. In het klei- en veengebied was een fijnmazig stelsel van vaarten en opvaarten aan-

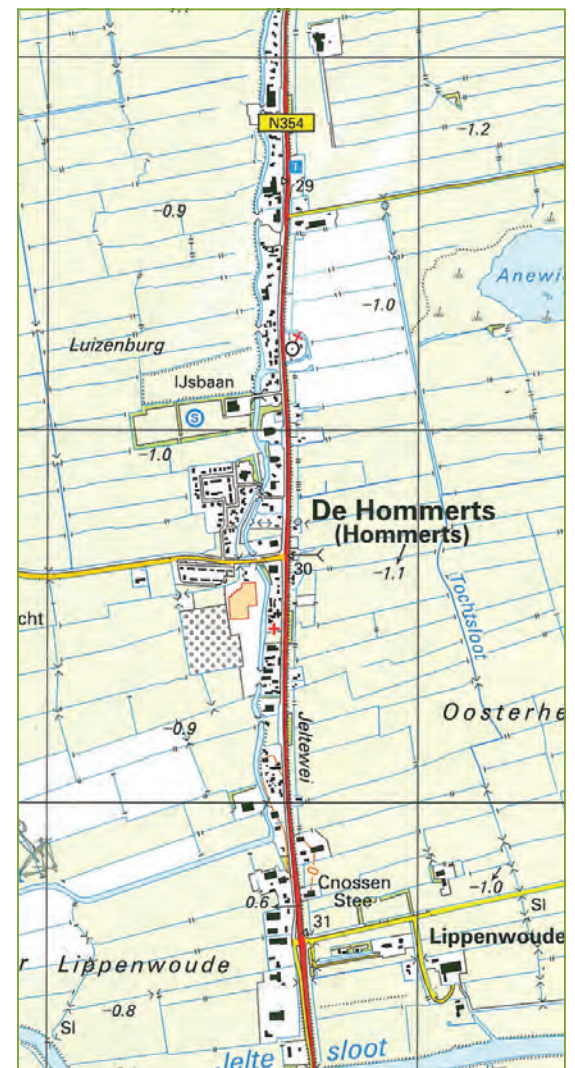
wezig, allemaal onderdeel van het boezemsysteem waarvan ook de meren deel uitmaken. In de loop der jaren is het transport over water steeds minder geworden en zijn met name veel opvaarten in onbruik geraakt en van de boezem afgesloten. Door de klink van het veenpakket zijn er steeds hogere kaden nodig om het land ten opzichte van de Friese boezem te beschermen.

In het veengebied zijn de meren zeer kenmerkend. Ze zijn bijna allemaal ontstaan in de Middeleeuwen als gevolg van de ontginning van het veengebied door de mens en klimaatverandering. Er is onderscheid te maken in grote open meren, zoals de Hegemer Mar en de Fluessen, en in kleinere meren waarvan langs de randen vaak beplanting is opgeslagen, zoals het gebied rond de Aldegeaster Brekken, Reidmar en Sipkemar. Kenmerkend zijn de zogenaamde bûtlannen. Deze bûtlannen liggen vóór de boezem omgeven door een lage kade. 's Winters loopt een deel van deze bûtlannen onder. Vroeger als extra ruimte voor de boezem, nu ook vanwege natuurbeheer.

Dorpsstructuren

De belangrijkste dorpsstructuren van het veengebied zijn vaart-, weg- en kruisdorpen.

Een voorbeeld van een vaartdorp is het lint Hommerts-Jutrijp. Een voorbeeld van een wegdorp, ontstaan langs een doorgaande route, is Oudega. Voorbeelden van kruisdorpen in dit gebied zijn Woudsend en Heeg. Er zijn relatief veel monumen-

Vaartdorp Hommerts - Jutrijp

Verkaveling

ningsblokken. Waar ze onderdeel uitmaken van grotere vaarwegen, is hun voortbestaan meestal gewaarborgd. Maar omdat de ontginningsgrenzen vaak niet makkelijk zijn waar te nemen in het veld, dreigt het gevaar dat er bij nieuwe ontwikkelingen geen rekening wordt gehouden met deze voor het landschap belangrijke lijnen. In het landschap is het eigenlijk niet waarneembaar, op de kaart valt

het pas op: de doorlopende lijnen van de ontginningen aan weerskanten van de meren. Hieruit is af te lezen dat de meren van later datum zijn dan de ontginningen. Van de oorspronkelijke veenriviertjes die als basis voor de ontginningen dienden is weinig overgebleven.

1.5 Het Stuwwallenlandschap

Kernkwaliteiten

Een heel karakteristiek landschap binnen het Nationaal Landschap Zuidwest Fryslân is het Stuwwallenlandschap. Slechts een paar uitlopers van dit landschapstype vallen binnen de grenzen van de gemeente Súdwest-Fryslân maar verdienen desondanks toch aandacht in deze visie.

Het stuwwallenlandschap is door de afwisseling in reliëf een bijna on-Nederlands landschap en is als een complex van zandeilanden tussen veen en IJsselmeer te beschouwen. Het reliëf is een belangrijk kenmerk van het stuwwallenlandschap. Heel karakteristiek zijn de klifkusten, hoewel deze met het afsluiten van het IJsselmeer minder steil zijn geworden. Verder zijn er op de hoge delen (gaasten) in het landschap ook enkele esdekken aanwezig.

Elementen en structuren

Kliffen en dijken

De kustverdediging bestaande uit kliffen en dijken (in de tussengelegen lagere delen) langs de IJsselmeerkust vormt een zeldzaam beeld voor Nederland. Tot de afsluiting van de Zuiderzee in 1932 heeft de zee steeds stukken land weggevreten en door de werking van de zee op de keileem zijn erosieplekken ontstaan en steile hellingen van keileem. Het Roode Klif is een tien meter hoge erosierestant.

Gaasten, essen en esdorpen

De Friese esstructuren (of gaasten) in dit gebied onderscheiden zich van overige soortgelijke structuren in Nederland. Deze voormalige kleinschalige akkercomplexen, met een dikkere voedselrijke bovengrond, liggen veelal op de hoogste delen van de stuwwallen. Kenmerkend en bijzonder is de bolle ligging en het open karakter van de essen in samenhang met de bebouwing langs of om de es. Heme-lum, Scharl, Warns en Koudum worden beschouwd

als esdorp. Vooral de bebouwde smalle ruggen van Koudum en Warns zijn kenmerkend.

Overgang van de hoge stuwwal naar het lager gelegen veengebied en de meren

Vanuit de open ruimte in het veengebied is bijvoorbeeld de bebouwde hoge rug van Koudum goed herkenbaar. Andersom is er vanaf de stuwwal en waardevol uitzicht op het lager gelegen open merengebied (de Morra en de Fluessen).

Vaarten

De helling van het gebied zorgt ervoor dat de afwatering naar het noorden toe plaatsvindt. In het gebied bevindt zich een patroon van verschillende type vaarten in het klei- op veengebied. Deze vaarten zijn als basis voor de ontginning van het meren- en laagveengebied gebruikt en daarmee van een relatief hoge ouderdom.

Roode Klif gezien vanaf Warns

Bebouwde smalle rug van Warns

Karakteristieken van het stuwwallenlandschap

Stuwwallenlandschap

- Glaciale rug
- Bos
- Ontginningsrichting
- Lanenstructuur
- Polder

- Klifkust
- Groene zeedijk
- Esdekken

Water

- Vaarten

Kernen

- Stad/dorp

0 500 1.000 2.000 3.000 4.000 5.000m

1

1.6 Recente veranderingen in het landschap

Kleigebied en IJsselmeerkust

1718

1850

1930

heden

De afgelopen 150 jaar is er een aantal ontwikkelingen opgetreden die een nivellerende dan wel aanpassende werking hebben op de hiervoor beschreven kenmerken van het landschap. De belangrijkste zijn:

- Een aantal meren in het kleigebied is drooggemalen (o.m. ten oosten van Makkum)
- Er heeft een enorme (recreatieve) ontwikkeling buitendijks bij Makkum plaatsgevonden.
- Na de aanleg van de Afsluitdijk in 1932 en het verminderen van de peilfluctuatie van het IJsselmeer is een aantal buitendijkse platen drooggevallen.
- Er heeft een opschaling van verkavelingspatronen plaatsgevonden als gevolg van ruilverkavelingen en schaalvergroting in de landbouw.
- Bouw van grote ligboxenstallen bij boerderijen, nieuwe vestiging van boerderijen en aanleg van nieuwe ruilverkavelingswegen.
- In het verleden trad door intensief agrarisch gebruik van het landschap vermesting, verzuring en verdroging op waardoor veel plantensoorten in het landschap verdwenen. Inmiddels heeft het verdwijnen van die plantensoorten vooral te maken met modern graslandbeheer ten behoeve van economisch noodzakelijke grasopbrengsten.
- Door inklinking van het veen is er sprake van bodemdaling in het veenweidegebied.
- Er zijn terpen afgegraven en eendenkooien verdwenen.
- De laatste decennia heeft de windmolen zijn intrede gedaan in het land-

schap. Aanvankelijk kleinschalig, her en der verspreid in het landschap, bijvoorbeeld op een boerenerf. De opeenvolgende generatie windmolens is steeds groter en dominanter aanwezig en maken zich los van de schaal van het landschap. Momenteel speelt de discussie over het clusteren van windmolens in windmolenparken.

- Er is beplanting bij gekomen, onder andere als laanbeplanting langs wegen, als bouselementen en als compensatiegroen op resthoeken bij ruilverkavelingen. Daarnaast is er ook veel spontane opslag langs de oevers van de meren bijgekomen.
- Er hebben relatief grootschalige stads- en dorpsuitbreidingen plaatsgevonden bij de grotere plaatsen.
- Er zijn wegen en kanalen aan het landschap toegevoegd. Het secundaire wegenpatroon heeft zich verdicht.
- Vanaf de jaren '50, toen de watersport een grote vlucht nam, zijn jachthavens ontstaan en, meer recent, bungalowparken aan het water. Grootschalige huisjesterreinen die zich weinig van de historische landschappelijke structuren aantrekken, zijn o.a. te vinden bij Heeg, Gaastmeer, Woudsend en Makkum.
- Na 1960 is een vast boezempeil ingesteld en het Hooglandgemaal gebouwd. Hiermee kwam een einde aan de seizoensfluctuatie van het binnenwater: 's winters alles onder water, 's zomers vaak (te) lage peilen. De Friese boezem is fors ingekrompen en aanzienlijk areaal butlân is ingepolderd en aan de boezem onttrokken.

1

1.7 De grootse openheid van het klei- en veengebied

Eén van de grootste kwaliteiten van Súdwest-Fryslân is de openheid van het klei- en veengebied. Het is één van de meest open landschappen van Nederland. In het kleigebied en de hemmen liggen beplante erven en terpen als gesloten punten in het onbegrensde landschap. In het veengebied lijkt op veel plekken de horizon oneindig ver weg. Er zijn in het veengebied echter ook dichtere delen, zoals een aantal linten waar beplante erven, laanbeplanting en bebouwing een meer gesloten beeld opleveren.

Panorama's, zichtlijnen en doorzichten spelen een belangrijke rol bij de beleving van het land-

schap. Vanuit de hogere delen van het stuwwallenlandschap en vanaf de zeedijk zijn panorama's waarneembaar, prachtige vergezichten op het binnenland en het IJsselmeer. Op een aantal plekken zijn zeer lange zichtlijnen met een lengte van 5 kilometer of langer te vinden. Daarnaast zijn op veel plekken belangrijke doorzichten. In het veengebied zijn vooral doorzichten vanuit de diverse bebouwingslinten. In het stuwwallenlandschap zijn doorzichten vanuit zowel de bebouwingslinten als vanaf de hoger gelegen gaasten op de lager gelegen gedeelten. Het is van belang dat bij nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen, deze zichtrelaties goed te benoemen en richtinggevend te laten zijn.

1 & 2 Puntvormige massa's in het kleigebied en de hemmen

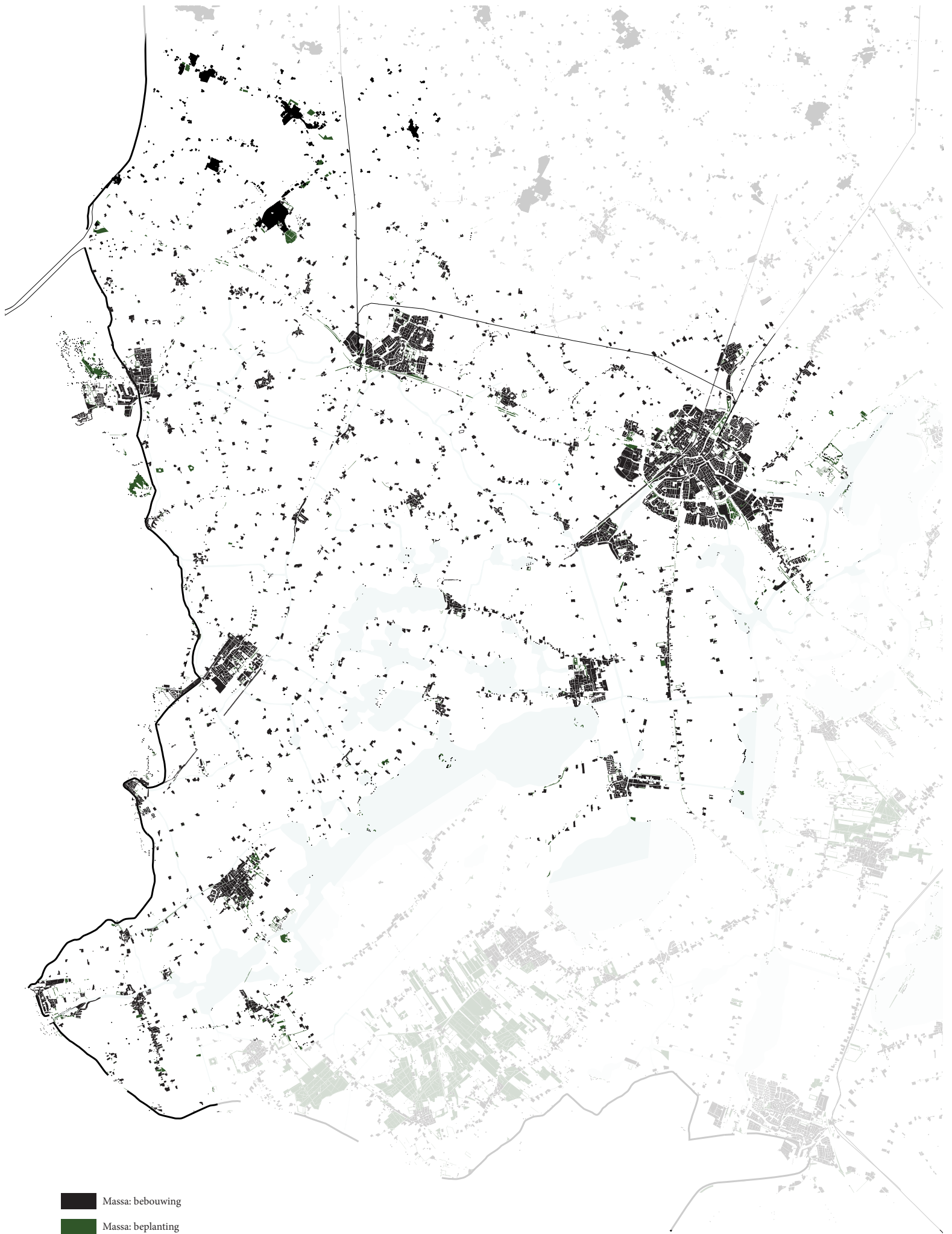
3 & 4 Lintvormige massa's in het veengebied

De open ruimte van het kleigebied; een grote, diffuse ruimte met puntvormige elementen

De open ruimte van het veengebied; lintvormige bebouwing begrenst de ruimte

Massa-ruimtekaart

2

Ontwikkelingen

Nieuw waterwonen aan de meren; bij Heeg

2.1 Inleiding

De ontwikkeling van de gemeente Súdwest-Fryslân staat niet stil. Eén van de doelen van deze visie ruimtelijke kwaliteit is toekomstige ontwikkelingen in beeld te brengen en in het landschap een plek te geven. Hieronder volgt een overzicht van een aantal thema's die een ruimtelijke impact hebben en in de visie aan bod komen. Per thema wordt in dit hoofdstuk een kort overzicht gegeven welke ontwikkelingen er (op hoofdlijnen) spelen.

- **Wonen**
- **Bedrijvigheid**
- **Landbouw (waaronder tuinbouw, veeteelt en akkerbouw)**
- **Recreatie en toerisme**
- **Infrastructuur**
- **Water**
- **Duurzame energievormen (als zonnepanelen, windenergie en biomassavergisting)**
- **Natuur**
- **Verstedelijking (waaronder ruimtes tussen de kernen, stadsranden)**

2.2 Wonen

Er is de laatste decennia flink gebouwd. Sinds de jaren vijftig van de vorige eeuw is het aantal woningen van de dorpen en steden ruim verdubbeld. In sommige situaties is bij uitbreidingen minder goed rekening gehouden met de landschappelijke ondergrond en historisch geografische kenmerken en reageren ze te weinig op de landschappelijke context. Het zijn dan postzegelplannen die op een willekeurige locatie gerealiseerd zouden kunnen zijn. De verwachting voor de toekomst is aan de ene kant een groei van het aantal inwoners voor de stedelijke cluster Sneek-Bolsward; er zal op deze groei

moeten worden geanticipeerd. Aan de andere kant is er het landelijk gebied met de dorpen die in hun dorpsvisies plekken aangeven waar voor de eigen woningbehoefte gebouwd kan worden. Maar over het algemeen moet in de landelijke clusters van dorpen rekening worden gehouden met een bevolkingsdaling. Het op niveau houden van de woningvoorraad is medebepalend voor de aantrekkelijkheid van de krimpgebieden. Bij langdurige leegstand ligt verpaupering op de loer; dit gaat ten koste van de ruimtelijke kwaliteit en de leefbaarheid van de betreffende kern.

Bedrijventerreinen bij Stavoren

*Behoeftte aan erfvergroting door grotere volumes op de erven;
tussen Exmorra en Bolsward*

2.3 Bedrijvigheid

Een aantal van de huidige bedrijventerreinen zijn op zichzelf staande gebieden die een te beperkte relatie met het omliggende landschap hebben en waarvan de stedenbouwkundige structuur te weinig of niet gebaseerd is op de onderliggende landschappelijke dragers. De entree van sommige dorpen wordt door bedrijfsgebouwen bepaald. Het landschappelijk inpassen van bedrijventerreinen door het aanleggen van groen kan soms conflicteren met de belangen van bedrijven die graag zichtbaar willen zijn.

Bedrijvigheid is een belangrijke pijler van de economie in de gemeente. Er kan een onderscheid worden gemaakt in drie soorten ontwikkelingen.

- Kleinschalige bedrijventerreinen, gekoppeld aan kleinere dorpen, om te voorzien in de lokale behoefte.
- Kernen die aan de meren of aan het IJsselmeer zijn gesitueerd kennen een sterke ontwikkeling van watersport gerelateerde bedrijvigheid. Voorbeelden zijn Sneek, Heeg, Woudsend, Makkum en Workum, waar een aantal werven in loodsachtige gebouwen het stads- of dorpsilhouet bepaalt.
- Daarnaast is er de ontwikkeling van de grootste steden Sneek en Bolsward (ook genoemd in de Ontwikkelvisie van de gemeente) waar de grotere bedrijventerreinen mogen groeien.

Een actuele opgave is de transformatie en afronding van bestaande bedrijventerreinen. Door leegstand gaat de komende jaren vooral ook aandacht uit naar het benutten van bestaande leegstand en braakliggende terreinen.

2.4 Landbouw (waaronder tuinbouw, akkerbouw en veeteelt)

Ruim 95% van de landbouw in de zuidwesthoek van Fryslân is veeteelt. Vooral in het Marnegebied rond Kimswerd, Arum en Pingjum vindt akkerbouw plaats. Opvallend is de ontwikkeling van glastuinbouw bij Kimswerd. Verder is er in het stuwwallenlandschap op enkele plekken sprake van tuinbouw.

Een belangrijke ontwikkeling in de veeteelt is de schaalvergroting. Dit leidt tot de vraag naar grotere bouwpercelen. In het proces van schaalvergroting hebben we te maken met zowel reguliere ontwikkelingen (doorgroei in kleine stappen waarbij bestaande stallen en bebouwing worden uitgebreid) als schaalessprongen waarbij sprake is van uitbreiding in één of meerder grote stappen. Daarbij worden nieuwe moderne ligboxenstallen gebouwd, vaak met bijbehorende ruwvoeropslag en werktui-

genloods, afgestemd op de gewenste schaalgrootte. Vaak komt het voor dat na deze vernieuwing sprake is van 'overbodige' bebouwing op het erf omdat oude bebouwing haar functie verliest of marginaal wordt gebruikt.

Bij veel agrarische bedrijven is er sprake van terughoudendheid bij het aanleggen van beplanting vanwege ventilatiebelemmeringen. Hierdoor is de ruimtelijke invloed van agrarische complexen op het landschap groot. De schaalvergroting heeft ook gevolgen voor de verkeersafwikkeling, vooral voor de smalle hemdijken.

Door bedrijfsbeëindiging of fusie van agrarische bedrijven komen boerderijen en erven vrij. Er vindt dan vaak een functieverandering van de boerderij plaats naar woonhuis, kantoor, opslag of een ander soort bedrijf. Zorgboerderijen komen ook steeds vaker voor. Op enkele plaatsen is de verburgerlijking van het platteland zichtbaar door aanpassing aan bebouwing en erf zoals bij verpaarding. Soms is er sprake van leegstand en treedt er verpaupering op. Een andere ontwikkeling in de agrarische sector zijn de nevenactiviteiten. Voorbeelden van deze verdieping en verbreding van de bedrijfsvoering zijn: energieopwekking uit mest, verkoop van streekproducten, natuurbeheer en -educatie en recreatie.

Een wandelpad bij Workum is een voorbeeld van recreatief medegebruik

2.5 Recreatie en toerisme

In de kaderstellende notitie visie Toerisme van deze gemeente (september 2012) is een analyse opgenomen van het toerisme en de recreatie alsmede een opgave voor de komende jaren. Daaruit komt onder meer naar voren dat het vrijetijdsgedrag van mensen verandert in een meer flexibel en wisselend consumptiegedrag, waarbinnen de meeste mensen zich financieel en qua beleving niet lang willen vastleggen in hun vrijetijdsgedrag.

In deze sector is sprake van een daling van het aantal arbeidsplaatsen en men heeft moeite de concurrentie het hoofd te bieden. Er is onvoldoende nieuwe aanwas in de watersport vanuit de jeugd. Súdwest-Fryslân heeft een sterk watersportprofiel. Dit doet geen recht aan de andere sterke punten van het gebied. Nu de groei in de watersport afneemt is het des te meer van belang deze parels meer aandacht te geven. Daarbij gaat het om fietspaden, wandelpaden, nabije bossen, cultureel erfgoed, etc.

Het aanbod in verblijfsaccommodaties sluit zowel in kwantitatieve als kwalitatieve zin niet aan op de vraag. Er is een groeiende behoefte aan luxe; of het nu om kampeersers gaat of om mensen die vakantiehuizen huren. Vernieuwing wordt als noodzakelijk gezien. Ook verblijfsaccommodaties moeten die slag maken. Daarbij is blijvend aandacht nodig voor een goede landsschappelijke inpassing want

de ontwikkeling van recreatiebedrijven heeft de afgelopen decennia een grote invloed gekregen op het landschap.

Met het Friese Meren Project is ingezet op het verbeteren van de mogelijkheden voor waterrecreatie. Er is daarbij onder meer sprake van het fysiek verbeteren van vaarroutes en het stimuleren van extra bestedingen aan de wal. In het kader van dat laatste aspect heeft de gemeente inmiddels samen met de provincie voor veel watersportkernen masterplannen ruimtelijke kwaliteit opgesteld. Dat sluit ook aan bij een uitgebreid belevingsonderzoek dat is gedaan onder waterrecreanten: er is meer behoefte aan kwalitatieve ontwikkeling van de waterrecreatie. De kwaliteit van het landschap (openheid) en de (historische) waterfronten komen daarbij als zeer belangrijk naar voren. De uniforme vormgeving van de waterrecreatiewereld wordt daarbij als storend ervaren. Rond de oevers gaat alles op elkaar lijken. Waterfronten moeten niet dichtslippen met loodsden, versteende verblijfsterreinen en volle jachthavens. Juist de openbaarheid van oevers is van belang om watersportkernen aantrekkelijk en uitnodigend te laten zijn. Het verder concentreren van voorzieningen bij de (watersport-)kernen is belangrijk voor het kwaliteitsniveau van de voorzieningen, maar ook voor de rust en ruimte in het landschap.

Bij versterking van de IJsselmeerdijk staan bestaande kwaliteiten onder druk; de IJsselmeerdijk bij Gaast

Er is meer boezemcapaciteit en slootberging nodig

2.6 Infrastructuur

Omdat het verkeersaanbod te groot werd voor een aantal gebiedsontsluitingswegen die door dorpscentra liepen zijn er in het recente verleden een aantal nieuwe rondwegen bijgekomen. Voorbeelden van nieuwe rondwegen zijn te vinden in Heeg, Woudsend, Koudum en Sneek. Aan een nieuwe ontsluitingsweg voor Stavoren wordt gewerkt. Een ingrijpende verandering rond Sneek heeft plaatsgevonden door de omlegging/aanpassing van de A7 aan de zuidzijde van de stad. Er bestaat nog de wens om de A7 bij het Kruiswater in Bolsward door een aquaduct te leiden.

Op de lokale wegen vindt de grootste menging van verkeerssoorten plaats (langzaamverkeer, autoverkeer en landbouwverkeer). De schaalvergroting van de landbouw zorgt hier voor een ontwikkeling die aandacht vraagt. Landbouwvoertuigen en machines worden steeds groter. Het wegennet is hier niet op berekend. Een nijpend voorbeeld hiervan zijn de hemdijken. De dijken met de daarop gelegen wegen zijn smal en er zijn onvoldoende uitwijkmogelijkheden. Met fietsers in het bijzonder ontstaan er conflictsituaties die vaker zullen voorkomen bij de toename van recreatie op het platteland vanwege de onbekendheid met het agrarisch verkeer.

Op provinciaal niveau wordt gewerkt aan de voorbereiding van aanpassingen van de provinciale weg N359.

2.7 Water

Ten aanzien van het aspect water spelen enerzijds de fysieke aspecten als waterberging, oeverbeheer en peilbeheer. Anderzijds heeft water een belangrijke functie in een voor onze gemeente belangrijke economische motor; recreatie en toerisme. In paragraaf 2.5 wordt in dit kader ingegaan op het belang van de watersportsector. Ten aanzien van de fysieke aspecten speelt bijvoorbeeld de waterberging. Wetterskip Fryslân het doel gesteld de waterberging uit te breiden. Water langer vasthouden ter verbetering van de waterkwaliteit. Maar ook een uitbreiding van de boezemlanden als onderdeel van de boezem.

Ook het beheer van oevers heeft continue aandacht. Het weghalen van rietkragen of houtige opslag is nuttig om dichtslibben te voorkomen, maar rietkragen hebben wel een beschermende functie voor de oevers. De recreatievaart kan door golfslag de oevers behoorlijk aantasten; een goede rietkraag zorgt voor golfdemping.

Vanuit landschap, natuur en milieu is er de wens om tot hogere, flexibelere en functieafhankelijke peilen te komen.

Die klimaatverandering is één van de aanleidingen van het Deltaprogramma waarin maatregelen een plek moeten vinden om de bescherming tegen overstromingen te vergroten en de zoetwatervoorziening op de lange termijn veilig te stellen. Het IJsselmeergebied speelt een belangrijke rol in deze opgave. De wateropgave staat hierbij centraal, maar

het vereist nu en in de komende jaren ook discussie op het gebied van oplossingen en scenario's voor ecologie, economie, ruimtelijke ordening en inrichting. Dit kan impact hebben op de beleving van en ontwikkelingen rond de IJsselmeerkust.

Herstructurering windmolens in opschalingsclusters; de huidige situatie ten zuidwesten van Bolsward

2.8 Duurzame energie

Verschillende vormen van duurzame energie hebben de afgelopen jaren een nadrukkelijke plaats ingenomen in het landschap. Vooral de windmolens beïnvloeden de beleving van het landschap. Windmolens komen met name in het noorden van de gemeente veelvuldig en in allerlei soorten en maten voor. Rond het veen- en merengebied is dat veel minder het geval. Vroeger hadden de kleine windmolens nog een ruimtelijke relatie met bijvoorbeeld een boerderij. Nu de windturbines steeds groter worden hebben ze met de schaal van het landschap steeds minder te maken. Het beleid van zowel rijk, provincie als gemeente is inmiddels gericht op het opschalen en clusteren van windmolens bij vervanging.

Installaties voor biomassavergisting en zonnepanelen hebben nog geen dusdanige vlucht genomen dat zij op dit moment een grote impact op het landschap hebben. Maar deze vormen van duurzame energie zijn vooral in grootschalige vorm binnen de landbouwsector wel actueel.

We hebben in onze duurzaamheidsvisie van 2012 'Op-stap nei duorsumens' het streven uitgesproken op den duur energieneutraal te worden met een mix aan duurzame energiebronnen.

2.9 Natuur

Met Europees en rijksbeleid op het gebied van de natuur hebben we ook in onze gemeente te maken. De Ecologische Hoofdstructuur (EHS) is in de gemeente grotendeels begrensd en gerealiseerd; grootschalige uitbreiding van natuurgebieden is niet direct aan de orde. De EHS bestaat voornamelijk uit meren en een aantal boezemlanden grenzend aan de meren en de buitendijkse platen en polders. De ecologische verbindingszone moet nog voor een deel gerealiseerd worden, het gaat hierbij om natte verbindingen tussen meren en kustgebied. De buitendijkse platen en polders hebben grote natuurwaarde. In de Makkumer Noordwaard biedt de ruigte rust voor moerasvogels. De natuurwaarden van de natte graslanden (boezemlanden) rond de meren gaat achteruit, er treedt verbossing op. De randen van de (vooral kleinere) meren, slibben dicht; riet en beschutting is goed voor eenden, maar ook voor roofdieren die weer een gevaar zijn voor de weidevogels. Natuurbeschermingsorganisaties willen de randen graag zoveel mogelijk open maken; er zal een integrale afweging nodig zijn. Weidevogels en ganzen zijn onderdeel van het landschap. Door verschillende factoren gaat de weidevogelstand achteruit. Zij hebben behoefte aan

De natuurwaarden van de natte graslanden rond de meren staan onder druk

2.10 Verstedelijking

rustgebieden, een open landschap en een vochtiger bodem. De problematiek rond de overlast die de opvang van grote groepen ganzen met zich meebrengt is groot in een aantal gebieden. In het streekplan zijn de betreffende gebieden als gedoogzones aangewezen.

De Zuidwesthoek van de provincie, het grootste deel van onze gemeente, is een van de meest donkere gebieden in Nederland. Duisternis draagt bij aan het gevoel van ruimte, rust, openheid en oneindigheid. De duisternis staat echter onder druk. Dit is nadelig voor de weidevogel.

Onder de paragraaf ‘Wonen’ is al genoemd dat er de afgelopen jaren behoorlijk is gebouwd en de kernen behoorlijk zijn uitgebreid. Dat geldt zeker voor de grootste kernen in onze gemeente, Bolsward en Sneek.

Geconstateerd wordt dat het vaak voorkomt dat uitbreidingen niet gebaseerd zijn op de geografische kenmerken en steeds minder reageren op de landschappelijke context.

De groei van de grote kernen Bolsward en Sneek brengt daarnaast ook nog met zich mee dat de stad in de richting van de omliggende dorpen kruipt. Dat geldt vooral voor Sneek. De stad raakt het dorp Oppenhuizen. Voor Ysbrechtum geldt dat ook min of meer en de kernen IJlst, Scharnegoutum, Offingawier, Loënga en Fols gare kennen nog maar een kleine buffer tot aan de stad.

In de Ontwikkelvisie 2011-2021 van de gemeente wordt – naast een krimp in de landelijke clusters – voorzien in een bevolkingsgroei en ruimte voor woningbouw, bedrijventerreinen en voorzieningen in de stedelijke cluster Bolsward-Sneek. Dit vraagt om een kritische beschouwing van de potentiële uitbreidinglocaties in verband met de nu soms nog

beperkte ruimte tussen de stad en de omliggende dorpen. Dit strookt ook met de landelijke opgaven aanzien van steden waarbij er een duidelijke tendens is naar binnenstedelijk bouwen.

Ondertussen is er steeds meer sprake van leegstand en verschralling van bestaande, meer binnenstedelijke bedrijvenlocaties. Ook op enkele plekken in de woonbuurten rondom de binnenstad dreigt verschralling.

In de binnensteden zelf ligt als gevolg van minder economische groei leegstand op de loer in het kernwinkelapparaat terwijl die binnensteden juist belangrijk zijn voor de hele gemeente vanwege de aantrekkingskracht op toeristen.

3

Visie

Versterken van de grootse openheid in het klei- en veengebied

Uitgangspunten voor de sturing van ontwikkelingen in het landschap

Het landschap is het product is van de ontwikkelingen in de landbouw, de natuur, de economie en de samenleving door de eeuwen heen. Het landschap van onze gemeente zal ook in de komende jaren blijven veranderen en dat is ook noodzakelijk om de gemeente levend en vitaal te houden. Mensen hebben de inrichting van het gebied altijd naar hun hand gezet en zullen dat ook altijd blijven doen. Wel zullen we de wijze van verandering moeten sturen. Het is belangrijk de ontwikkelingen met zorg te begeleiden op een zodanige wijze dat er sprake is van behoud en waar mogelijk versterking en ontwikkeling van de ruimtelijke kwaliteit van het landschap.

Hoofduitgangspunt is dat bij alle ruimtelijke ontwikkelingen de kernkwaliteiten van de verschillende landschapstypen leidend zijn. Daarnaast sturen we ontwikkelingen met specifieke aandacht voor de volgende uitgangspunten:

- Versterken van de grootse openheid van het klei- en veengebied en de meren.
- Aandacht voor detail binnen het grootschalig landschap.
- Versterken van het contrast tussen binnendijks en buitendijks gebied.
- Behoud van authenticiteit en eenvoud.
- Ruimte voor dynamiek, experiment en contrast.

Versterken van de grootse openheid van het klei- en veengebied en de meren

Het meest bijzondere aspect van het landschap in de gemeente is de grootschaligheid en de enorme openheid. Het maakt het landschap uniek in Nederland. Daarbij moet wel in ogenschouw worden genomen dat de openheid in het noordelijk kleigebied van de gemeente en het veen- /merengebied verschillen. In het kleigebied is sprake van minder c.q. een andere openheid. In het kleigebied voelt de openheid als een grote doorlopende ruimte waarin beplante erven en terpen als verdichte groene eilanden in het onbegrensde landschap liggen. In het veengebied lijkt de horizon op veel plaatsen oneindig ver weg. Door allerlei ontwikkelingen wordt de openheid de afgelopen decennia minder. Het versterken van de openheid is cruciaal voor het behoud van de bijzondere karakteristiek van het landschap. Dat betekent niet dat het landschap op slot moet. Ontwikkelingen in het landschap kunnen de openheid versterken. Dat kan bijvoorbeeld ook door nieuwe ontwikkelingen te laten plaatsvinden op plekken waar ze de openheid niet aantasten maar onderliggende patronen versterken, zoals het bouwen binnen de grenzen van een terp of het maken van een nieuwe punt in het kleilandschap. Of door het verder ontwikkelen van de lintbebouwing in het veengebied als begrenzing van een grote ruimte.

De gemeente en het veen- /merengebied verschillen. In het kleigebied is sprake van minder c.q. een andere openheid. In het kleigebied voelt de openheid als een grote doorlopende ruimte waarin beplante erven en terpen als verdichte groene eilanden in het onbegrensde landschap liggen. In het veengebied lijkt de horizon op veel plaatsen oneindig ver weg. Door allerlei ontwikkelingen wordt de openheid de afgelopen decennia minder. Het versterken van de openheid is cruciaal voor het behoud van de bijzondere karakteristiek van het landschap. Dat betekent niet dat het landschap op slot moet. Ontwikkelingen in het landschap kunnen de openheid versterken. Dat kan bijvoorbeeld ook door nieuwe ontwikkelingen te laten plaatsvinden op plekken waar ze de openheid niet aantasten maar onderliggende patronen versterken, zoals het bouwen binnen de grenzen van een terp of het maken van een nieuwe punt in het kleilandschap. Of door het verder ontwikkelen van de lintbebouwing in het veengebied als begrenzing van een grote ruimte.

Aandacht voor detail binnen het grootschalig landschap

Binnen het grootschalige open landschap is het detail van groot belang. Omdat de tussenmaat in het landschap ontbreekt, bepalen de details het beeld en de kwaliteit. Je komt vanaf de weidse polder ineens op het besloten kerkhofje met een bijzondere klokkenstoel. Vanuit het beschutte gevoel van een terpdorp kijk je in de grote ruimte van het kleilandschap. Koesteren van deze bijzondere en kleinschalige plekken in het landschap en het met aandacht voor detail vormgeven van nieuwe ontwikkelingen dragen bij aan het versterken van de verfijnde en gevoelige identiteit van het gebied. Juist de randen

Versterken van het contrast tussen binnen- en buitendijksgebied

van deze kleinschalige plekken zijn beeldbepalend. Daarbij speelt bovendien dat de landschapelijke afronding van bijvoorbeeld kleinschalige bedrijventerreintjes bij dorpen of niet afgebouwde woningbouwplannetjes als gevolg van de krimp actuele opgaven zijn. Hier ligt een ontwerpogave waar we als gemeente na vaststelling van deze visie nadere aandacht aan willen besteden. De specifieke kenmerken van de verschillende landschapstypen zullen daarbij richtinggevend zijn.

Tot slot dient bij aandacht voor detail in het grootschalige landschap ook aandacht te zijn voor aspecten als rietkragen en –velden langs de dijkvoet, erfbeplanting in contrast met openheid, architectonische kwaliteit, verkavelingspatronen en micro reliëf.

Versterken van het contrast tussen binnendijks en buitendijks gebied

Eén van de kwaliteiten van het landschap van onze gemeente is de ligging aan de grootste open ruimte van Nederland: het IJsselmeer. De IJsselmeerdijk markeert de grens van land en zee. Het sluiten van de Afsluitdijk in 1932 heeft geleid tot verzoeting van het IJsselmeerwater, verdwijnen van de getijdenwerking en een vast zomer- en winterpeil. Daardoor kon opslag ontstaan op zandplaten voor de kust. Daarnaast is er grootschalige, buitendijkse bebouwing gekomen, vooral bij Makkum.

Het contrast tussen de binnendijkse en buitendijkse wereld is hierdoor sterk verminderd. Het contrast tussen binnen- en buitendijks zou moeten worden vergroot zodat Súdwest-Fryslân weer helemaal aan de grote ruimte van het IJsselmeer kan komen te liggen, als het ware aan ‘zee’.

Behoud van authenticiteit en eenvoud

De afwisseling van steden en dorpen met ieder een eigen sfeer is een belangrijke kwaliteit als het gaat om de authenticiteit, de belevingswaarde van het landschap van onze gemeente. Daarnaast is de belevingswaarde van het landschap ook gebaat bij een zekere vorm van terughoudendheid.

Terughoudendheid in de vorm van eenvoudige, smalle paadjes, simpele bruggetjes in het open landschap en langs de meren. Wandelen over een eenvoudig zandpaadje geeft veel meer het gevoel in het landschap te zijn dan over een breed asfaltpad. Dergelijke details moeten worden gekoesterd.

Ook in de dorpen is op dat gebied terughoudendheid geboden. Tijdloze lantaarnpalen en niet in schreeuwende kleuren. Respect voor bestaande structuren en het toepassen van deze structuren bij uitbreidingen is belangrijk voor het behoud van bestaande kwaliteit en identiteit. Bij die aandacht voor authenticiteit en identiteit past ook de zorg en aandacht voor cultuurhistorisch erfgoed. Het cultuurhistorisch erfgoed speelt een grote rol bij de ontwikkeling van plaats- of streekidentiteit.

In een tijd van mondialisering en vervaging van grenzen groeit de behoefte aan historisch verankerde identiteit. Cultuurhistorische bewustwording versterkt bovendien de betrokkenheid van mensen bij hun omgeving. Specifieke aandacht is er ook voor industrieel erfgoed. Het analyseren van de landschappelijke en stedenbouwkundige kwaliteiten van kernen, ‘het dorps-DNA’, zoals dat voor een aantal dorpen is gedaan, is een goede systematiek als basis voor gebiedseigen ontwikkeling. Aan de andere kant hoeft behoud van authenticiteit en eenvoud vernieuwing niet in de weg staan. Kansen daarvoor zijn er bijvoorbeeld bij functieverande-

ring op (agrarische)erven. Samen met die functieverandering kan ook veel goeds worden bereikt: erven die nu niet goed zijn ingepast kunnen in zijn geheel verbeteren door passende erfafwerking per landschapstype, maar ook, daar waar mogelijk, met goede moderne architectuur.

Ruimte voor dynamiek, experiment en contrast

De hiervoor genoemde uitgangspunten zijn leidend bij het sturen van ontwikkelingen in het landschap. Daarbij is onder meer genoemd het belang van authenticiteit als het gaat om de belevingswaarde van het landschap. In de ontwerpogave moet bij die beleving wel aandacht zijn voor de verschillende belevingssnelheden (auto, boot, fiets en te voet). Daarnaast moet het belang van authenticiteit niet leiden tot een te conservatieve houding als het om de ontwerpogave gaat. Er moet binnen de kernkwaliteiten van de verschillende landschapstypen ruimte zijn voor dynamiek, experiment en contrast. Vooral in de stedelijke cluster van de gemeente moet die ruimte aanwezig zijn. Maar ook in de dorpen en in het landschap moet plek zijn voor vernieuwende ontwikkelingen, maar dan van een andere schaal en korrel dan in de stad. Hoewel altijd interpreteerbaar, kunnen structuurdoorbrekende vormen of contrasten juist een kwaliteit opleveren. Een voorbeeld daarvan is de Afsluitdijk. Die zorgt voor een inbreuk op de openheid van de voormalige Zuiderzee, maar de dijk op zich is van een dusdanige monumentale vormgeving dat de kwaliteit ervan op die plek breed wordt gewaardeerd.

4

Kansen voor versterking van het landschap

4

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt nog eens per landschapstype aangegeven welke kansen er liggen om het landschap te versterken. Wanneer zich ontwikkelingen in een gebied voordoen zal de gemeente actief sturen om genoemde kansen, zo mogelijk in combinatie met die ontwikkelingen, gestalte te geven.

In hoofdstuk 6 wordt aangegeven op welke van de hierna te beschouwen kansen de gemeente op korte termijn actief wil inzetten.

4.2 Versterken van het landschap

Bij het versterken van het landschap gaat het om het vergroten van de kernkwaliteiten zoals die in hoofdstuk 1 voor de vier landschapstypen van de gemeente in beeld zijn gebracht. Door de karakteristieken van de landschappen onder de loep te nemen en ze te verbeteren wordt de identiteit van elk landschap vergroot.

Bij de *IJsselmeerkust* gaat het erom het contrast tussen binnen- en buitendijks te vergroten. Daarnaast is het van belang dat de verschillende kustplaatsen hun eigen karakteristiek behouden en indien nodig meer uitgesproken maken. De kustplaatsen worden aanéén geregen door de IJsselmeerdijk. De identiteit van de dijk kan op een aantal plaatsen worden verbeterd door aanpassingen aan het dijkprofiel en de directe omgeving.

In het *kleigebied* is de opgave in eerste instantie om de grote open, vloeiende ruimte te versterken. Het

is belangrijk om de vrije ruimte rond de terpen te bewaren. Daarnaast moeten een aantal specifieke kenmerken in het landschap herkenbaar blijven en soms worden versterkt, zoals de hemdijken, de droogmakerijen en de boerderijen als groene eilandjes in de ruimte.

In het *veen- en merengebied* is het versterken van de openheid ook het hoofdthema. Hier gaat het echter om het benadrukken van de lange lijnen in het landschap. De randen van de grote meren moeten meer open worden gemaakt, de verkavelingspatronen beter zichtbaar gemaakt en een aantal lange zichtlijnen moeten worden bewaard.

In het *stuwwallenlandschap* gaat het voor onze gemeente vooral om het vergroten van de contrasten tussen hoog en laag en het versterken van de esstructuur.

4.3 Kansen voor de IJsselmeerkust

Vergroten waterrijkdom en openheid buitendijkse gebieden

Het contrast tussen de binnen- en buitendijkse wereld kan sterker worden door de buitendijkse polders te vernatten. Dit kan door kreekjes te graven, door ze los te maken van de dijk, door aanleg van nieuw water en door de houtige opslag te verwijderen. Daarbij zal dan wel kritisch gekeken moeten worden naar de natuurwaarden.

Afwisseling van groene dijken, klifkusten en stedelijke fronten

De dijk is de groene draad waarin de klifkusten en stadjes scherpe onderbrekingen zijn. De overgangen tussen de dijken en de stadjes zijn behoorlijk scherp en moeten dat ook blijven. Bij ontwikkelingen in en rond de kernen langs de kust moet dit aspect worden meegewogen.

Versterken identiteiten van de afzonderlijke waterfronten

De stadjes en dorpen die aan het IJsselmeer liggen hebben elk een eigen beeld en functie aan die kust.

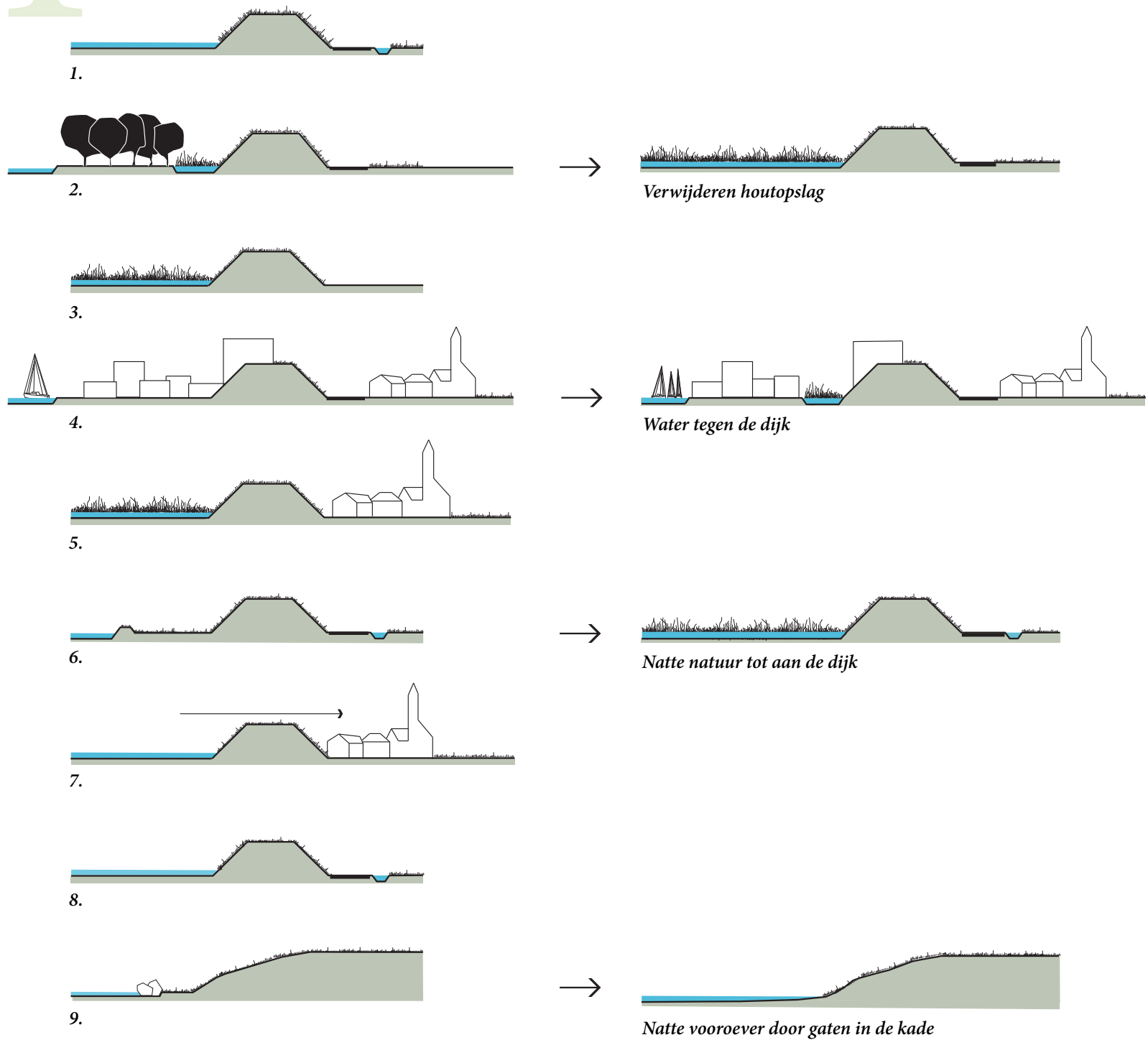
Versterking van dat beeld en die functie maakt de identiteit van de kust als geheel steker. Hierbij is zorg nodig voor de stedenbouwkundige en architectonische kwaliteit. Makkum en Workum hebben moderne fronten met een eigen geschiedenis; ze hebben een stoere uitstraling. Hindeloopen en Stavoren hebben meer historische fronten. Aantasting van dat beeld, door bijvoorbeeld het plaatsen van grote loodsen, zou een groot verlies aan kwaliteit betekenen.

Klimaatverandering

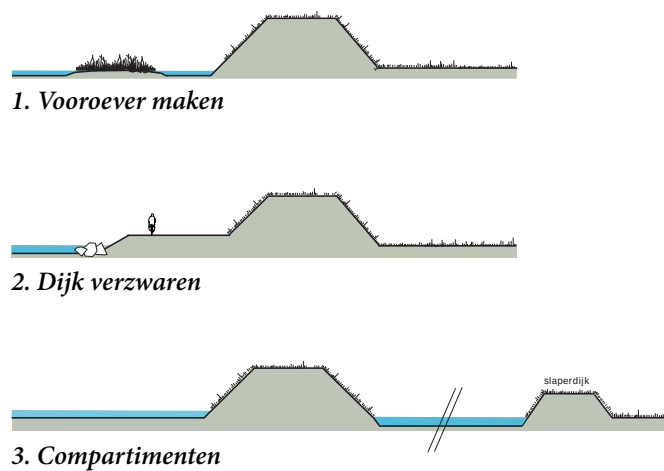
De voorspelde klimaatverandering en de eventuele peilstijging van het IJsselmeer kunnen een aanpassing van de dijk noodzakelijk maken. Uitgangspunt is het handhaven van het historisch tracé. Er zijn verschillende manieren waarop de waterkerende functie van de dijk verbeterd kan worden. Bij een keuze voor een oplossing zullen de ruimtelijke consequenties van de aanpassing een belangrijke wegingsfactor moeten zijn.

4

Bestaande kustprofielen en mogelijke aanpassingen

Oplossingsrichtingen om in te spelen op de klimaat- en eventuele peilverandering

Bovenaanzicht van Makkum: de huidige situatie waarbij de houtige opslag op de Makkumer Noord- en Zuidwaard te zien is.

Fotomontage waarbij het buitendijkse landschap waterrijker gemaakt is, de houtige opslag is zoveel mogelijk verminderd (1) en de overgang binnendijks - buitendijks is beter waarneembaar gemaakt (2)

Zicht op de Makkumer Noordwaard; huidige situatie

Het buitendijkse landschap is waterrijker gemaakt, de houtige opslag is zoveel mogelijk verminderd

4.4 Kansen voor het kleigebied

Openmaken hemdijken, behouden historisch profiel

De hemdijken hebben een karakteristiek historisch profiel. Ze zijn laag en smal, een nuancering in het open landschap. Op een aantal plekken raken de hemdijken verdicht door houtige opslag. Die beplanting zou zo veel mogelijk moeten worden verwijderd om het karakteristiek beeld te behouden. Het conflict tussen landbouwverkeer en overige weggebruikers vanwege het smalle dijkprofiel moet worden opgelost, maar niet door de dijk te verbreden. Het cultuurhistorisch profiel dient te allen tijde in tact te blijven. Er is nader onderzoek nodig naar de mogelijkheden voor het ontvlechten van de verschillende verkeerssoorten. Op basis daarvan zou een strategie moeten worden ontwikkeld.

Droogmakerijen als eenheid in het landschap bewaren

Net als de hemdijken zijn de droogmakerijen een subtiele laag in het landschap. Ze bevinden zich vooral kort achter de IJsselmeerdijk, tussen Makkum en Workum en tussen Hindeloopen en Stavoren. Ze liggen iets lager dan de omgeving, de bodem is net iets vlakker. De overgang van de droogmakerijen naar de klei ligt als een groene golf in het landschap. Van belang is het bewaren van de landschappelijke eenheid en de nog aanwezige details in de voormalige meeroevers. De invulling kan verschillend zijn; eventueel afhankelijk van toekomstige wensen. De invulling kan gewoon landbouw blijven. Droogmakerijen kunnen echter ook een rol spelen in de waterberging, er kan (natte) natuurontwikkeling of weidevogelbeheer plaatsvinden.

Pingjumer gulden halsband en Marneslenk herkenbaar houden

Het landschap van het Marnegebied kenmerkt zich door de kwelderwallen aan weerszijden van de oude geul van de Marne. Het microreliëf is hier nog goed zichtbaar doordat de oude slenk lager ligt dan de omringende kwelderwallen. De bebouwing bevindt zich vooral op deze kwelderwallen, soms op terpen. Deze voornamelijk agrarische bebouwing ligt merendeels in lijnen parallel aan de Marnegeul. De openheid van de Marnegeul vormt een mooi contrast met de veel sterker bebouwde en beplante kwelderwallen. De aanwezigheid van akkerbouw onderscheidt dit gebied van de omliggende gebieden. Ontwikkelingen moeten meegaan in dit patroon van slenk en kwelderwallen. Grondgebonden landbouw blijft daarbij een belangrijke drager van toekomstige ontwikkelingen. De dorpen en boerenerven bepalen het beeld van de kwelderwallen. De groei van dorpen en boerenerven is niet gelijk opgegaan met de aanleg van beplanting. Het streven is om deze voor de kwelderwallen karakteristieke beplanting te versterken.

Voor de Pingjumer gulden halsband gelden dezelfde waarden en uitgangspunten als genoemd bij de hemdijken. Hier speelt echter de problematiek van de verschillende verkeersstromen veel minder. Wel staat de dijk onder druk van zwaar landbouwverkeer en wordt op plekken bedreigd door afkalving. Sommige stukken dijk zijn afgegraven of verdwenen.

De dijk verdient het om te worden hersteld; enerzijds vanwege het cultuurhistorische belang, anderzijds om verder te kunnen worden uitgebouwd tot volwaardige wandelroute waarbij er mogelijk kan worden aangesloten op andere bestaande wandelroutes.

4

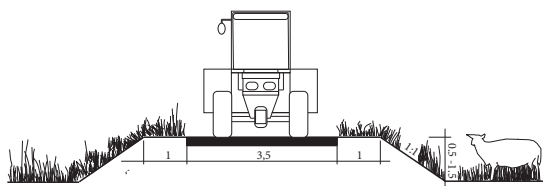
Met de verbreding van het profiel van de hemdijken gaat belangrijk cultuurhistorisch erfgoed verloren

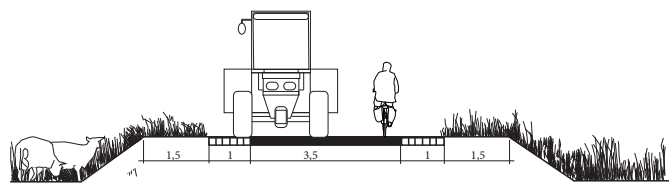
De hemdijken zijn op een aantal plaatsen dichtgegroeid

Een hemdijk zonder beplanting, het gewenste beeld

Huidig, historisch profiel van de hemdijken

Bij verbreding van het profiel gaan de cultuurhistorische kenmerken verloren

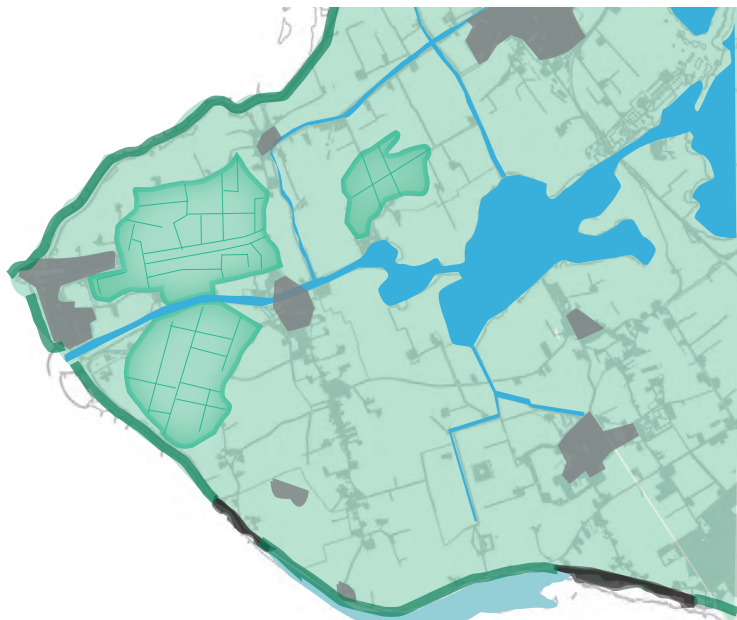
Vrije ruimte rond de terpen bewaren

De terpen zijn groene punten in het doorlopende open kleilandschap. Het is van belang voldoende vrije ruimte er omheen te garanderen zodat ze los blijven liggen in het landschap. Het is goed denkbaar een systeem te hanteren voor ontwikkelingen in en rondom terpdorpen waarbij binnen een nader te bepalen terpcontour slechts beperkt kan worden gebouwd. Dat bouwen aan een terp moet dan wel aansluiten op typische lokale karakteristieken en structuren. In een nader te bepalen ruimere zone rondom de terp is dan slechts beperkte puntvormige bebouwing (zoals bijvoorbeeld de schuurvergroting van een boerderij of vergroting van een aanwezig loods) mogelijk. Op die manier blijft de terp vrij in de ruimte liggen.

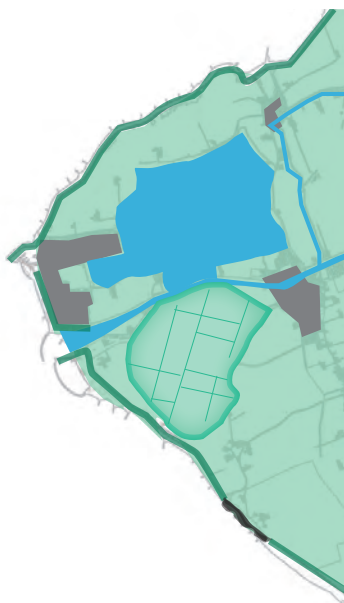
Verbeteren vaarroutes in de hempolders

Door een aantal opvaarten, die aansluiten op de Bolswarderzeilvaart, te verlengen is een koppeling met de Aldegeaster Brekken mogelijk via Blauwhuis en Abbega. Een aandachtspunt hierbij is dat de weilanden wel goed bereikbaar moeten blijven voor de boeren. Deze kansen worden ook al genoemd in het in het kader van het Friese merenproject opgestelde Masterplan voor Bolsward. Het ondersteunt de watersportmogelijkheden rondom Bolsward. In combinatie hiermee ontstaan er ook kansen voor het realiseren van meer boezemcapaciteit en natuurontwikkelingen als natuurvriendelijke oevers en ecologische verbindingen.

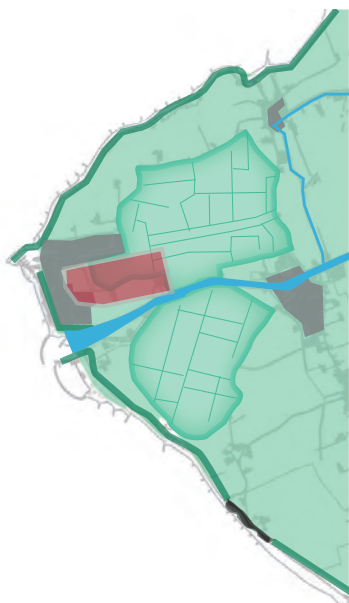
De droogmakerijen als landschappelijke eenheid behandelen

Droogmakerijen in het kleigebied

Droogmakerij als eenheid behandel-
len: de gehele droogmakerij krijgt
een nieuwe functie

Eenheid van droogmakerij gaat
verloren, de nieuwe functie negeert de
grenzen van de droogmakerij

Studie naar de uitbreidingsmogelijkheden van waterroutes in het hemdijkengebied

Uitbreiding van kleinschalige waterroutes in hemdijkengebied,
mogelijke locaties van overhalen of sluisjes, koppeling met de meren

- Hemdijken
- Bestaande vaarten
- Oude zijlen of uitwateringssluizen
- Nieuwe vaarverbinding met overhaal/sluisje

4

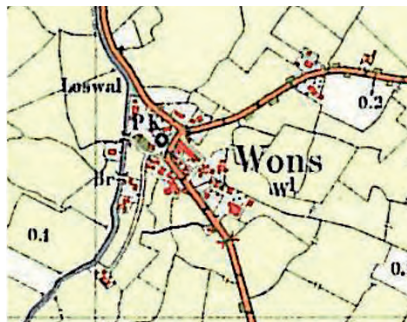
Studie naar het versterken van het terpenlandschap in het kleigebied

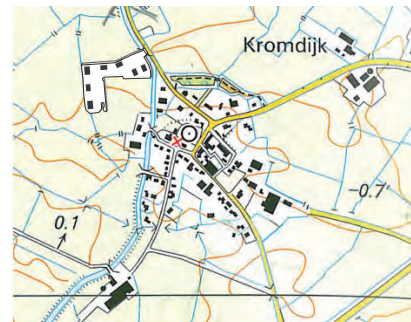
1719

1850

1920

heden

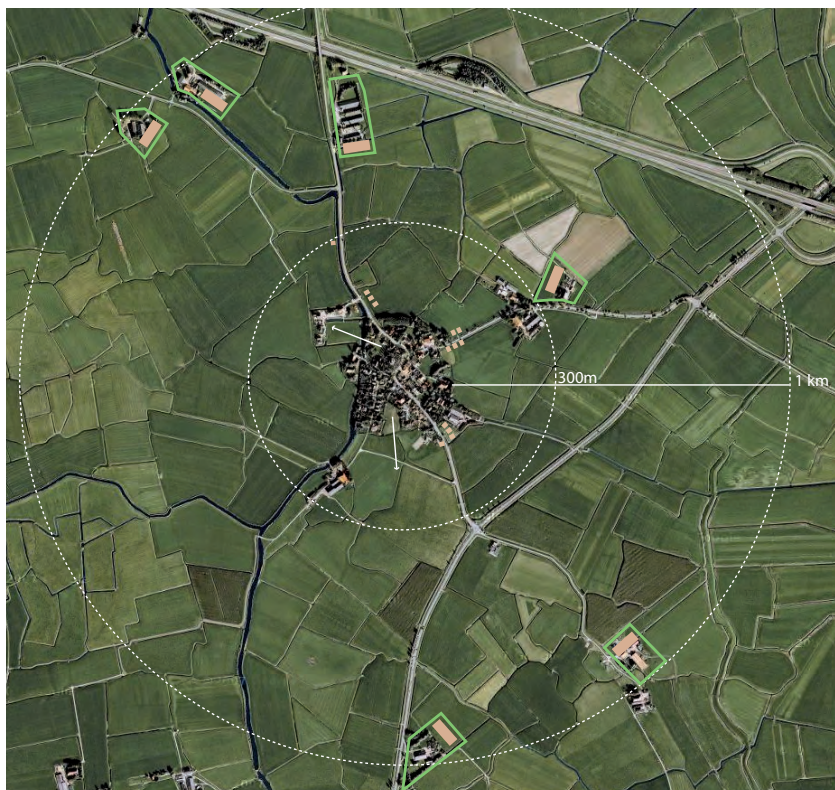
Karakteristieke contour van de terp

Terpcontour wordt minder zichtbaar in het landschap door uitbreidingen naast de terp

Zicht op Wons vanaf de Hayumer Leane, de nieuwbouw aan de rechterkant maakt de terpcontour minder scherp

Principe van de terpcontour.

In een zone van 300 meter direct rond de terp mag slechts zeer selectief nieuwe bebouwing komen. In de daaropvolgende zone tot 1 kilometer is beperkte puntvormige bebouwing (schuurvergroting van een boerderij) mogelijk. Na de zone van 1 kilometer is ruimte voor grotere (puntvormige) ontwikkelingen.

- grens droogmakerij
- nieuwe woning
- erf- en schuurvergroting
- grootschalige agrarische locatie
- terpcontour
- zichtlijn vanaf de terp

Schetsmatige uitwerking van het principe. Combinatie van een aantal terpcirkels; in het gebied tussen de cirkels is ruimte voor beperkte grootschaliger (agrarische) ontwikkelingen. Maatwerk blijft noodzakelijk.

4.5 Kansen voor het veengebied en de meren

Grootschalig water: open maken randen

Het grootschalig water, de grote meren zijn onlosmakelijk met het open veenlandschap verbonden; een plas doorsnijdt vaak een ontginningsblok. Het is een geweldige kwaliteit om van de ene kant naar de andere kant te kunnen kijken of vanuit een zeilboot over de oneindige vlakke turen. Houtige opslag in de vorm van bos- en struikvorming is daarom ongewenst. De meren grenzen vaak aan natte graslanden die voor weidevogels aantrekkelijk zijn. Opgaande beplanting vermindert die aantrekkelijkheid. Brede rietkragen verstoren de openheid van het landschap aanzienlijk minder. Nieuwe eilanden in de meren zijn ongewenst, het zijn gebiedsvreemde elementen die de openheid verminderen.

Kleinschalig water: randen deels laten begroeien

Aan de randen van de kleinschalige meren bij Oudega en Sneek is iets meer ruimte voor opslag, passend bij het kleinschalige karakter. Er mag echter nooit bosvorming plaatsvinden, wel rietkragen of ontwikkeling tot struikniveau met hier en daar een verdwaaide els of wilg. Het tegengaan van bosvorming wordt ook vanuit de natuur gedragen vanwege de weidevogel- en ganzendoelstellingen voor de aangrenzende open graslanden.

Grens ontginningsblokken versterken

In hoofdstuk 1 is omschreven hoe vroeger de oude veenstroompjes de oorsprong vormden van de verschillende ontginningsblokken in het veengebied. Door de verkavelingsrichtingen zijn de verschillende ontginningsblokken in het landschap te herkennen. Op een tweetal plekken zijn er kansen de grenzen tussen twee ontginningsblokken te versterken. Een verbreding van de Fokkesleat, een eventuele opwaardering tot boezemwater en het verbinden van de Slattemer Mar en de Fluessen via die Fokkesleat, kan deze grens tussen twee ontginningsblokken duidelijker maken.

Eveneens zou de Nauwe Wimerts verlengd kunnen worden richting de Geau ten zuiden van Sneek, zodat de verbinding van de Wite en Swarte Brekken richting IJlst verbetert. Er wordt geen zwaar accent gelegd op de nog in het landschap aanwezige restanten van veenrivierviertjes omdat ze vaak weinig aanknopingspunten bieden voor ruimtelijke ontwikkelingen en vaak lastig gesitueerd zijn. Het is wel van belang de afwijkende verkaveling in de vorm van kromme sloten te handhaven.

Verkavelingspatroon versterken

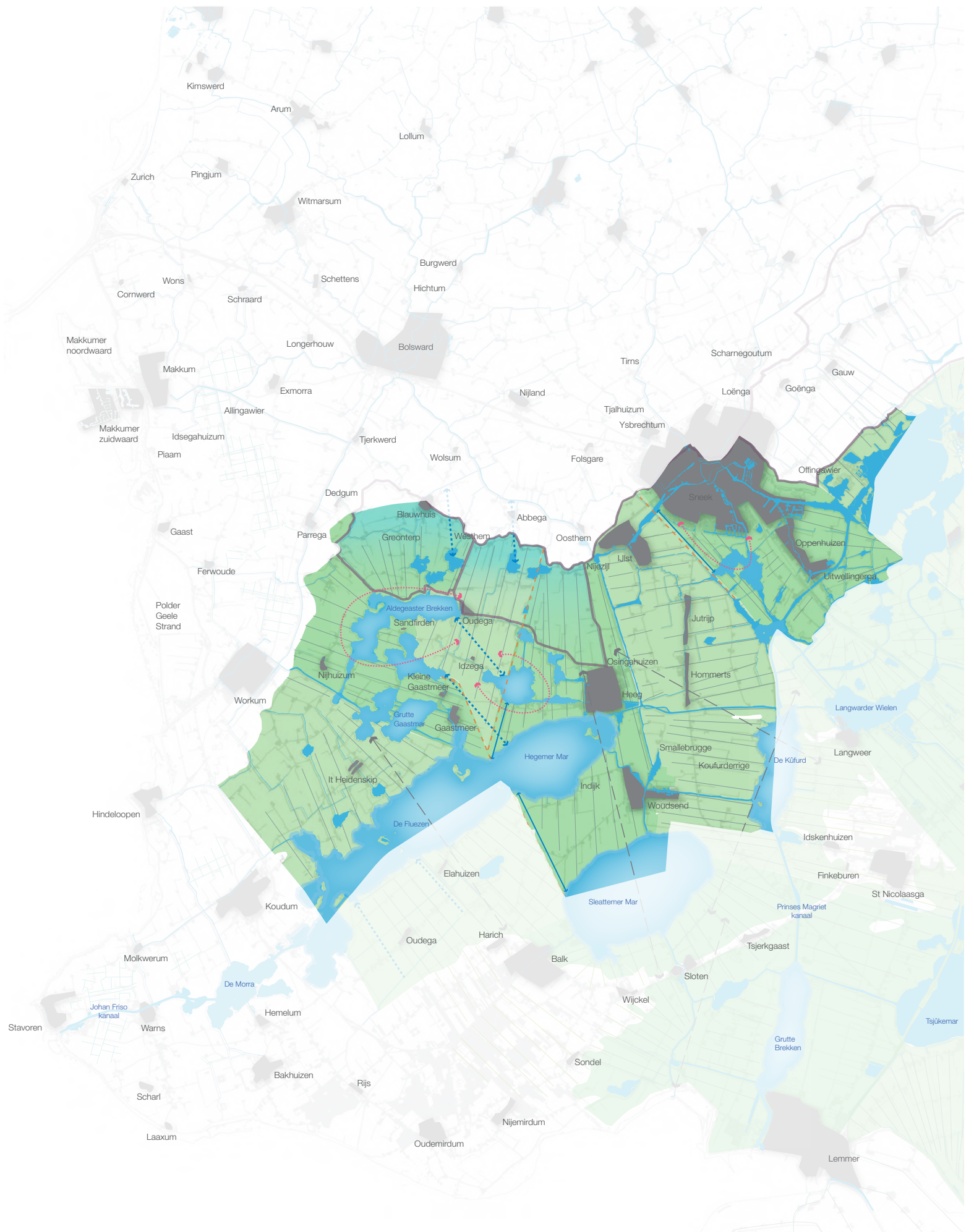
De opstreckende verkaveling van het veengebied is gebaat bij handhaving van de aanwezige sloten en zou nog duidelijker leesbaar kunnen worden als het waterpeil zou worden verhoogd. In plaats van de nu gangbare ontwatering van 90 tot 110 cm kan een ontwateringsdiepte van 60 cm volstaan. Het water staat dicht op het maaiveld en is daardoor beter zichtbaar. De klink van het veen wordt afgeremd en het gebied wordt door zijn hogere vochtigheid meer geschikt voor weidevogels.

Verbeteren waterfronten

Voor de watersportkernen in dit gebied: Heeg, Woudsend IJlst en Oudega, zijn in het kader van het Friese Merenproject masterplannen vastgesteld. Voor een aantal van deze kernen geldt dat het waterfront eenzijdig gebaseerd is op de watersport en daardoor eenvormige, uniforme werelden ontstaan. In de recent vastgestelde masterplannen zijn voorstellen gedaan voor het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit. De uitwerking van de op basis van de masterplannen voorgestelde projecten zullen steeds worden getoetst op het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit en het verbreden van de functionele ontwikkeling c.q. recreatieve mogelijkheden. De in dit kader door de provincie ontwikkelde bouwstenen voor ruimtelijke kwaliteit en duurzaamheid vormen hiervoor een goede basis.

Opwaarderen en uitbreiden waterverbindingen, verbeteren langzaam verkeersnetwerk

Voor het merengebied liggen er kansen voor een opwaardering en uitbreiding van waterroutes voor met name sloepen en kano's. In het gebied is wel een spanning tussen ecologie en waterrecreatie. In geval van waardevolle natuurgebieden zijn mitigerende maatregelen gewenst. Daarnaast kan naar aanvullende routes vanuit het noordelijker gelegen hemmengebied en naar afwisselender routes in het gebied worden gekeken. In combinatie hiermee ontstaan er tevens kansen voor de ontwikkeling van natuurvriendelijke oevers langs vaarten en opvaarten; voor natte graslanden in de boezemlanden en zomerpolders; voor het realiseren van ecologische verbindingzones en het versterken van de waterstructuur. Mogelijk kan er een combinatie worden gezocht met het (historische) wandelroutes.

Kansenkaart voor het veengebied

- Veengebied: openheid versterken
- Grootchalig water: open maken van de randen
- Kleinschalig water: randen selectief laten begroeien
- Verkavelingsrichting versterken door peilverhoging
- Grens ontginningsblok versterken
- Lange zichtlijnen behouden
- Verbeteren langzaamverkeersnetwerk
- Nieuwe waterverbinding
- Verbeteren waterverbinding

4.6 Kansen voor het stuwwallenlandschap

De stuwwal van Koudum beter herkenbaar maken in het landschap

Koudum is in de tweede helft van de vorige eeuw “van de gaast af” gegroeid en heeft op een aantal plekken niet de meest fraaie bebouwingsranden. De gaast waarop Koudum ligt is daardoor als landschappelijke eenheid minder goed herkenbaar. Door de aanleg van beplanting, bos of park op open plekken boven de 0 meter hoogtelijn, wordt de hoogte van de gaast benadrukt en wordt de gaast als eenheid in het landschap herkenbaar. Bovendien wordt Koudum beter verankerd in zijn omgeving. Het prachtige uitzicht vanuit Koudum op de Fluessen moet daarbij nadrukkelijk bewaard worden.

Combineren schaalvergroting landbouw met versterken landschapsstructuur

Als er sprake is van schaalvergroting in de landbouw dan ligt er een kans om dit te combineren met het versterken van de landschapsstructuur. Daarvoor is eerst een verdiepingsslag nodig waarbij een inventarisatie van eigendom, mogelijke uitruil en verbeteren van bereikbaarheid een rol spelen.

Doorsnede van de stuwwallen van Koudum en Gaasterland

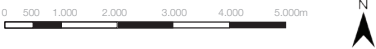

Door de aanplant van singels, bos, park of landgoed boven de 0 meter hoogtelijn, wordt Koudum beter verankerd in zijn omgeving. De relatie van de Koudumse stuwwal met de Gaasterlandse stuwwallen aan de overzijde van de Fluezen en de Holken wordt beter zichtbaar en de dramatiek in het landschap wordt vergroot.

Kansenkaart voor het stuwwallenlandschap

- Stuwwallenlandschap
- Nieuw bos/landgoed
- Esstructuur versterken
- Zichtlijn herstellen en behouden

5

De richting van toekomstige ontwikkelingen

5.1 Inleiding

In hoofdstuk 2 is een schets op hoofdlijnen gegeven van een aantal functionele ontwikkelingen die een ruimtelijke impact hebben. In dit hoofdstuk 5 wordt op hoofdlijnen aangegeven hoe de in hoofdstuk 2 geïnterpreteerde ontwikkelingen met inachtneming van de in hoofdstuk 3 geformuleerde uitgangspunten in de toekomst verder kunnen worden gestuurd.

5.2 Wonen

Als er in een dorp of stad sprake kan zijn van toevoeging van woningen dan kan die toevoeging alleen bijdragen aan het versterken van de kernkwaliteiten van het landschap als de landschappelijke en historische structuur uitgangspunt zijn bij het maken van stedenbouwkundige plannen. Een verantwoorde toevoeging van woningen vereist een gedegen analyse. Dergelijke dorps-DNA's die voor een aantal dorpen al zijn ontwikkeld beschouwen wij als een kansrijke en dus te volgen systematiek. In die systematiek zal ook aandacht moeten worden geschonken aan het type kern (gaat het om een terpdorp, esdorp, lintdorp, e.d.). In specifieke situaties kan er aanleiding zijn om in de vormgeving juist te kiezen voor contrasten.

Als krimp aan de orde is, is de hiervoor genoemde DNA-analyse ook van belang, maar vereist een andere uitwerking. In plaats van uitbreiding komt in die dorpen herstructurering, inbreiding of zelfs sloop als eerste in beeld. Daarbij kan ook worden gedacht aan hergebruik van bestaande gebouwen of voorzieningen door middel van een woonfunctie zodat de uitbreiding van de kern aan de rand kan worden voorkomen of beperkt. Als er al sprake kan zijn van (nieuw-)bouw voor de eigen behoefte van kleine dorpen dan kan dat, in relatie tot de voorziene krimp, worden gezien als 'de laatste afronding' of het afbouwen van de dorpen.

5.3 Bedrijvigheid

Bedrijven moeten zoveel mogelijk geconcentreerd worden op de daarvoor aangewezen locaties. De Ontwikkelvisie van de gemeente beschrijft een verdeling van het grondgebied van de gemeente in een stedelijke cluster Sneek-Bolsward en daarnaast nog vijf landelijke clusters. Iedere cluster is opgebouwd uit kleinere kernen met één of meer grotere kernen die onderling een duidelijke samenhang hebben. Zoals ook al in de Ontwikkelvisie is aangegeven horen de meer grootschalige bedrijvenlocaties thuis in de stedelijke kernen Sneek en Bolsward als stedelijk netwerk langs de A7. Voor de grotere kernen in de landelijke clusters zijn kansen voor ontwikkeling op een kleinschaliger niveau passend bij aard en schaal van het verzorgingsniveau van de kernen. Het uitbreiden van kleine bestaande bedrijventerreinen kan dan worden beperkt. Specifiek voor bedrijventerreinen geldt dat in eerste instantie oog dient te zijn voor herstructurering van bestaande bedrijventerreinen.

De ruimtelijke inpassing van nieuwe bedrijventerreinen dient in de toekomst beter te worden afgewogen. De stedenbouwkundige kwaliteit en de landschappelijke inpassing verdienen veel aandacht. Bedrijvenlocaties moeten niet langer anonieme, op zichzelf staande gebieden zijn die niets doen met het omliggende landschap c.q. de onderliggende landschappelijke dragers. Bij grotere locaties wordt daarnaast aandacht besteed aan een strategische fasering c.q. tijdelijk gebruik. Er is aandacht voor het vestigen van het juiste bedrijf op de juiste plek.

5.4 Landbouw

Landbouw is de belangrijkste gebruiker en drager van het landschap. Veel van de landschappelijke kwaliteiten staan of vallen bij een goed functionerende landbouw. Voldoende ontwikkelingsmogelijkheden voor de landbouw, de drager van het landschap, zijn van groot belang. Er zijn toekomstgerichte boerenerven nodig.

Aan de andere kant zorgt de schaalvergroting in de landbouw ook voor veel veranderingen in het landschap en vormt daarmee een bedreiging voor de kwaliteiten van het landschap. Er zijn wel mogelijkheden om nieuwe ontwikkelingen in te passen, afhankelijk van het landschapstype. In het kleigebied kan bijvoorbeeld gekozen worden voor robuuste groene punten 'tussen de terpen'. In het veengebied bijvoorbeeld in of op afstand van de lintbebouwing.

Zeker voor grootschalige bedrijven die een plek zoeken is landschappelijk maatwerk vereist. De methodiek van 'De Nije Pleats' dient daarin een belangrijke rol te vervullen. Dit is een inmiddels al enkele malen toegepaste methode waarbij in de ontwerpfase van nieuwbouw of een bedrijfsuitbreiding de betrokken partijen gezamenlijk streven naar een landschappelijke inpassing.

De verbreding van activiteiten van de bedrijven kan worden uitgebuit door het verhogen van de recreatieve waarde van het landschap. Hierbij kan worden gedacht aan een boerderijwinkel, recreatieappartementen in de boerderij op kleine schaal, combinaties met zorg, enz. Daarnaast kan het promoten van biologische landbouw een bijdrage leveren aan bijvoorbeeld de vergroting van de biodiversiteit.

Ook bij bedrijfsbeëindiging kan er soms aanleiding zijn om meer ontwikkelingsruimte op het voormalig agrarisch perceel te bieden dan nu vaak het geval is, bijvoorbeeld op het gebied van wonen, werken of zorg. Hieraan is dan wel een voorwaarde verbonden: die ontwikkelingsruimte moet leiden tot een substantiële kwaliteitsverbetering van het erf en/of het landschap. Bijvoorbeeld door behoud en ontwikkeling van cultuurhistorisch erfgoed of de aanleg en het onderhoud van nieuwe publiek toegankelijke routes. In voorkomende gevallen staan wij een min of meer vergelijkbare werkmethode voor als bij 'De Nije Pleats'.

5.5 Recreatie en toerisme

Voor recreatie en toerisme is ons landschap het prachtige decor, onze kracht. Er liggen kansen voor deze sector bij investeren in de beleving en aantrekkingskracht van het landschap. Behoud van de identiteit van de gemeente is daarbij van belang; identiteit die onder andere terug te vinden is in het landschap, het water, en het cultureel erfgoed, waaronder de zes van de elfsteden.

Op het gebied van het verblijven ligt er een duidelijke opgave. Nu is er soms nog te weinig kwaliteit en variëteit aanwezig en de trend is dat verhuuraccommodaties en bungalows royaal en vrij gesitueerd moeten zijn in een groene omgeving.

We dienen er echter voor zorg te dragen dat deze trend, maar ook andere recreatiegerelateerde ontwikkelingen, verantwoord gebeurt. Ze moeten niet ten koste gaan van die belangrijke kwaliteit van het landschap: de openheid en weidsheid. Recreative, leisure-achtige ontwikkelingen dienen zich dus niet midden in de open ruimte van het

landschap te vestigen. Die openheid willen we juist versterken. Beter is het aansluiting te zoeken bij de recreatiekernen zodat in voorkomende gevallen ook beter een verbinding kan worden gemaakt tussen water- en landrecreatie en combinaties van publieke en private voorzieningen kansrijker worden. Daarnaast kijken we kritisch of het initiatief past bij de aard en de schaal van die kern.

Ter stimulering van de watersportrecreatie hebben gemeente en provincie in het kader van het Friese Merenproject gezamenlijk Masterplannen opgesteld voor een aantal watersportkernen. De provincie heeft daarvoor een aantal bouwstenen opgesteld die moeten leiden tot een hogere ruimtelijke kwaliteit van die kernen. Voorbeelden daarvan zijn 'Houd oevers openbaar' en 'Borduur voort op de historie van de plek'. Voor zover van toepassing hanteert de gemeente bij de uitwerking van die masterplannen deze bouwstenen of aandachtspunten voor alle kernen indien zich ontwikkelingen voordoen.

Ten aanzien van de Afsluitdijk, ofwel het aanlandingspunt van de dijk in de driehoek Kornwerderzand, Makkum, Zurich, heeft de gemeente de ambitie de toeristische infrastructuur te versterken. Door het ontwikkelen van de Afsluitdijk en dit aanlandingspunt ontstaan er nieuwe kansen voor economische activiteiten en investeringen in de natuur/omgeving. Dit kan de leefbaarheid in de dorpen in die driehoek ten goede komen, mits goed wordt gekeken naar de aard en schaal van het gebied.

5.6 Infrastructuur

De belevingswaarde van het landschap vanuit de bestaande weg wordt hoog gewaardeerd. Deze kwaliteit moet bij aanpassingen van wegen, bijvoorbeeld van de N359, worden vastgehouden; het landschap dient op de weg nadrukkelijk beleefbaar te blijven.

Vormgeving van kruisingen, aansluitingen, maar ook van kunstwerken dient rustig en terughoudend te zijn; er moeten geen dominante elementen ontstaan maar de infrastructuur dient zich op een ondergeschikte manier te voegen in het landschap. Aan de andere kant verliezen wij niet uit het oog dat bijvoorbeeld de Afsluitdijk juist een contrast in het landschap oplevert maar inmiddels een monumentale status heeft.

Aandacht verdient de problematiek van het landbouwverkeer op de smalle hemdijken. Goede bermverharding, de aanleg van passeerplekken, of meer structureel: de aanleg van een alternatieve route voor één van de verkeerssoorten zijn mogelijke oplossingen die dienen te worden beschouwd. Maar bovenal: het cultureel-historisch profiel van de hemdijken dient daarbij te worden gerespecteerd.

5.7 Water

Het water is de basis van het lage deel van het Friese landschap. Als landschappelijk kenmerk, een netwerk van plassen, vaarten en sloten. Versterken van de waterstructuur levert een belangrijke bijdrage aan de kwaliteit van het landschap. Die waterstructuur kan worden versterkt door bijvoorbeeld de bergingscapaciteit uit te breiden door het maken van extra waterverbindingen en nieuw open water, eventueel gecombineerd met de ontwikke-

ling van nieuwe natte graslanden. Er kan in dat kader ook worden ingezet op hogere, flexiblere en functieafhankelijke peilen.

Een goed beheer van de randen van de plassen levert een belangrijke bijdrage aan de openheid van het landschap.

Zorgvuldig omgaan met deze fysieke aspecten van water draagt bij aan de toeristisch recreatieve mogelijkheden van water en daarmee aan het economisch belang van de gemeente. De watersportsector is immers een belangrijke economische motor. In paragraaf 5.5 Recreatie en toerisme wordt aandacht besteed aan de watersportsector; het Friese Merenproject speelt daarbij een belangrijke rol.

In het kader van het Deltaprogramma zal er in de komende jaren nog worden gediscussieerd over maatregelen om de bescherming tegen overstroming te voorkomen en de zoetwatervoorziening veilig te stellen. Bij de te kiezen oplossingen zal in ieder geval worden ingezet op het versterken van het contrast tussen de binnendijkse en de buitendijkse wereld en het handhaven en zo mogelijk versterken van het historisch tracé van de IJsselmeerdijk.

5.8 Duurzame energie

Op den duur zullen de niet-duurzame (fossiele) brandstoffen zoals olie en gas plaats moeten maken voor schone bronnen zoals wind- en zonne-energie (energietransitie).

Deze energietransitie is een mondiaal vraagstuk. Maar op lokaal niveau hebben we er op velerlei gebied ook al volop mee te maken. Eén van de aspecten die op lokaal niveau speelt is de ruimtelijke relevantie van de alternatieve energiebronnen als windmolens, zonnepanelen en biogasinstallaties.

De gemeente ontwikkelt specifiek beleid ten aanzien van windmolens. De gemeenteraad heeft in 2012 de kaders voor haar beleid al bepaald door vaststelling van de 'Notitie kaders windenergie Súdwest-Fryslân'. Uitgangspunt daarbij is dat windturbines steeds groter worden en met de schaal van het landschap steeds minder te maken hebben. Het landschap kan worden 'opgeschoond' door niet meer losse windmolens bij te plaatsen en bestaande windmolens niet te vervangen maar elders te clusteren in samenhang met nieuwe initiatieven voor windparken.

Ten aanzien van zonne-energie wordt de lijn gevolgd zoals die in 2011 is verwoord door Atelier Fryslân in het advies Sinnestroom. Grootschalige toepassing van zonnepanelen in het open landschap en op dijken is vanuit het oogpunt van ruimtelijke kwaliteit onwenselijk; zij tasten de kernkwaliteiten van het landschap aan. Er zou een beeld van industrialisatie van het landschap ontstaan, vergelijkbaar als bij kassenbouw.

Om doelstellingen in het kader van de energietransitie te halen zijn er op dit moment voldoende mogelijkheden door middel van het plaatsen van zonnepanelen op bedrijfsgebouwen op bedrijven-terreinen en op ligboxenstallen.

Wel is het denkbaar een bijzondere plek te realiseren waar zonnepanelen de ambitie van de gemeente symbolisch verbeelden; een zonne-icoon.

Ten aanzien van biomassa zal gezocht moeten worden naar een verantwoorde landschappelijke inpassing. Voor nieuwe initiatieven zal eerst een brede afweging moeten plaatsvinden; een methode als 'De Nije Pleats', zoals die bij de schaalvergroting in de landbouw wordt toegepast, is hier goed denkbaar.

5.9 Natuur

Natuur en landschap kunnen elkaar versterken. Openheid is een belangrijke kwaliteit van het landschap. Natte graslanden, ganzen en weidevogels zijn gebaat bij die openheid. Het openhouden van de randen van de meren is ook van belang voor de weidevogels.

Er zal in de komende periode steeds een goede afweging moeten worden gemaakt tussen ecologische doelen en landschappelijke doelen. Het behouden of vergroten van de openheid is hierbij een groot thema. Het is voor natuur en landschap van belang om de nachtelijke duisternis te benoemen als kwaliteit; het ontwikkelen van beleid ter instandhouding en versterking van die duisternis verdient aandacht.

5.10 Verstedelijking

De ruimte voor ontwikkeling die de Ontwikkelvisie 2011-2022 geeft aan het stedelijke cluster Bolsward-Sneek zullen we op een weloverwogen manier moeten vormgeven. Met name ten aanzien van Sneek ligt er een duidelijke opgave om de ruimte tussen de stad en de omliggende dorpen niet dicht te laten groeien.

Daarnaast is herstructurering van bestaande bedrijventerreinen een goed middel om te voorkomen dat onnodig open ruimte wordt benut voor nieuwe bedrijventerreinen. We realiseren ons echter wel dat niet iedere opgaaf binnenstedelijk kan worden opgelost.

Vooral voor de stedelijke cluster, maar ook voor andere kernen in de gemeente, is er de opgave om in geval van herstructurering van verouderde woonwijken niet alleen aandacht te hebben voor de fysieke kwaliteiten maar ook voor de cultuurhistorische karakteristieken van de wijk. Voor

leegkomende karakteristieke gebouwen die een bijzondere functie vervulden, (bijvoorbeeld kerken, schoolgebouwen) worden inspanningen gedaan om tot herbestemming van zo'n gebouw te komen. Specifieke aandacht is er ook voor industrieel erfgoed. De transformatieopgave bij industrieel erfgoed is actueel. Te denken valt aan bijvoorbeeld oude zuivelfabrieken die een belangrijk deel van het verhaal van de wording van de Zuidwesthoek vertellen.

De stedelijke omgeving is bij uitstek een plek voor hoge dynamiek in functies en gebruik. Daarom moet er ook ruimte zijn voor experiment. De stedelijke cluster Bolsward - Sneek –zo is in de Ontwikkelvisie verwoord- is een belangrijke vestigingslocatie voor handel en dienstverlening. Deze ruimte voor ontwikkeling én de ruimte voor dynamiek en experiment mag niet ten koste gaan van de cultuurhistorische waarden van de (beschermde) stadsgezichten. Ook in periodes van 'economische tegenslag' mag deze omstandigheid geen aanleiding zijn minder kritisch te zijn ten opzichte van deze waarden. Niet alleen het hoge voorzieningenniveau maar ook de ruimtelijke kwaliteit van deze (binnen-)steden zijn belangrijk voor de hele regio maar zijn ook van belang voor de aantrekkingskracht op toeristen.

Binnen de cultuurhistorische context moet ruimte zijn voor vernieuwende architectuur.

6

Vervolgstappen

6.1 Betekenis van de visie

In 2009 heeft het Gebiedsplatform Plattelandsprojecten Zuidwest-Fryslân de landschapsontwikkelingsvisie Zuidwest-Fryslân laten maken. Die landschapsontwikkelingsvisie was bedoeld als inspiratiebron, een manier van kijken naar het landschap, voor iedereen die betrokken is bij een mooi, economisch sterk en duurzaam Zuidwest-Fryslân.

De nu voorliggende visie ruimtelijke kwaliteit –die de landschapsontwikkelingsvisie als basis heeft- heeft diezelfde functie. Maar door vaststelling van de visie door de gemeenteraad heeft deze visie ook bestuurlijke betekenis. De visie dient daarmee –naast inspiratiebron- ook als toetsingskader voor ruimtelijke ontwikkelingen in de gemeente.

Met name vanwege die functie als toetsingskader is de inhoud van de visie ook afgestemd op het provinciale beleid inzake ruimtelijke kwaliteit. De provincie Fryslân heeft de kernkwaliteiten van het Friese cultuurhistorisch erfgoed en landschap vastgelegd in de ‘Verordening Romte Fryslân’. In aanvulling daarop had de provincie ten tijde van het opstellen van deze visie het document ‘Grutsk op ‘e Romte’ in voorbereiding. Daarin wordt onder meer vastgelegd welke landschappelijke structuren van provinciale betekenis zijn; deze worden daarbij van een ontwikkelingsrichting voorzien. De inhoud van deze visie is daarop afgestemd.

Met deze visie ruimtelijke kwaliteit in de hand komen de volgende vervolgstappen in beeld.

6.2 Algemene vervolgstappen

- **Actief sturen bij ruimtelijke veranderingen.**

Het landschap van de gemeente zal de komende jaren veranderen. Met of zonder visie ruimtelijke kwaliteit. Het is van groot belang de ontwikkelingen die plaatsvinden te beschouwen als kansen om de kwaliteit van het gebied te verbeteren in plaats van ze te beschouwen als bedreigingen voor het kwetsbare landschap. Denk aan woningbouwplannen, recreatieve ontwikkelingen en de schaalvergroting in de landbouw. Een aantal ontwikkelingen zal een dusdanige afbreuk doen aan de kwaliteiten van het landschap, dat ze moeten worden aangepast of in het slechtste geval moeten worden geweerd. Van belang is dat de gemeente, belangenorganisaties en ondernemers zich met deze visie als basis gezamenlijk actief inzetten voor het stimuleren en creëren van een kwalitatief hoogwaardig landschap in Súdwest-Fryslân.

Daar waar mogelijk willen we bijvoorbeeld voor locaties waar private partijen een bepaalde ontwikkeling voorzien, op basis van deze visie voor die locatie een uitwerking maken met specifieke ontwikkelingsmogelijkheden. Het nader inzoomen op zo’n locatie moet dan plaatsvinden voordat private partijen hun ideeën al concreet hebben vormgegeven. Met die private partijen kan dan in de beginfa-

se van de planvorming worden gesproken over wat er wel allemaal mogelijk is op die locatie in plaats van discussie achteraf over wat er van een plan niet overeind kan blijven. Met die actieve sturing wordt voorkomen dat kwalitatief mindere plannen al zover in ontwikkeling zijn dat sturen nauwelijks meer mogelijk is.

- **Vergroten van de kennis van het gebied.**

Destijds is de Zuidwesthoek van onze provincie niet voor niets aangewezen als Nationaal Landschap. Het is een bijzonder landschap met fijnevoelige kwaliteiten en specifieke details waar je even de tijd voor nodig hebt om ze te leren kennen en waarderen. Met de in 2009 opgestelde Landschapsontwikkelingsvisie als basis, beschrijft en benoemt deze visie ruimtelijke kwaliteit de kernkwaliteiten van het landschap van deze gemeente. Deze visie kan daarmee, samen met de genoemde landschapsontwikkelingsvisie Nationaal Landschap, een bijdrage leveren aan het vergroten van de kennis van en de waardering voor het landschap bij zijn bewoners en gebruikers. We moeten samen met bewoners, gebruikers, onderzoeksinstituten, onderwijsinstellingen en dergelijke inventariseren op welke wijze specifieke activiteiten kunnen worden ingezet om de kennis van het gebied te vergroten.

6.3 Specifieke vervolgstappen

- **Uitwerking dorpen en steden.**

Deze visie gaat vooral over het landschap. Wat de kwaliteiten van het landschap zijn en hoe die kwaliteiten kunnen worden versterkt en eventueel worden verbeterd.

Er is voor gekozen in deze visie niet gedetailleerd in te gaan op de ruimtelijke kwaliteit van de 69 afzonderlijke kernen van de gemeente.

Met de in 2012 vastgestelde Ontwikkelvisie en deze visie ruimtelijke kwaliteit als basis ligt het in de lijn om in de komende jaren in te zoomen op de gebouwde omgeving, ofwel de 69 kernen van de gemeente. Vanuit de 'oude' gemeenten zijn al een paar goede kaders vastgelegd.

Zo heeft de voormalige gemeente Sneek in 2010 de 'Visie Ruimtelijke Kwaliteit Sneek' vastgesteld. Met een verdeling in thema's en een kwaliteitskaart wordt richting gegeven aan ontwikkelingen en ontwerp opdrachten die binnen het gebied Sneek aan de orde zijn. Het document geeft niet in detail een blauwdruk hoe het moet. Wel biedt het een kader waarbinnen discussies moeten worden gevoerd en aspecten van kwaliteiten moeten worden afgewogen.

Door de voormalige gemeente Wûnseradiel is in de Kadernota 'Ruimtelijke kwaliteit' aandacht geschonken aan de drie grotere kernen in die gemeente (Arum, Witmarsum en Makkum). De opzet/onderlegger van de dorpen zijn geanalyseerd. Er zijn richtlijnen meegegeven voor behoud van het waardevolle, maar ook richtlijnen voor nieuwe ontwikkelingen die daarmee de structuur van het dorp kunnen versterken.

We willen de komende jaren investeren in het maken en actueel houden van dergelijke waardevolle analyses en ontwikkelingsrichtingen voor al onze kernen. Waar deze visie vooral gaat over het landschap, willen we volgend op deze visie vooral aandacht besteden aan het opstellen van ruimtelijke kwaliteitsdocumenten voor de dorpen en de steden. Daarbij moeten we ons ervan bewust zijn dat in tijden van krimp voor een groot aantal kernen de nadruk minder zal liggen op ontwikkelingen in termen van groei maar meer op de afronding van die kernen. Daarom willen we in de voor de kernen op te stellen ruimtelijke kwaliteitsdocumenten met name aandacht schenken aan de landschappelijke afronding van die kernen.

- **Welke instrumenten zetten we in en hoe.**

In het proces om tot deze visie ruimtelijke kwaliteit te komen hebben we in de startnotie aangegeven dat in de visie ook aandacht zou worden besteed aan de vraag hoe ruimtelijke kwaliteit een structurele plek in het afwegingsproces van de gemeente zou krijgen. Daarbij is van belang welk instrumentarium de gemeente ter beschikking heeft. Gedacht kan worden aan onderwerpen als ambtelijke organisatie, opdrachtgeverschap, stimuleren en enthousiasmeren, begeleiding en regie, welstandstoetsing en welstandsvrij bouwen, etc.

De raad heeft daar vervolgens in de kadernotitie die voorafging aan deze visie het volgende over aangegeven: "Inhoudelijk is dit eigenlijk een andere discussie dan de kwaliteit van het landschap en de mogelijke ontwikkelingen daarin. Daarom wordt de visie ruimtelijke kwaliteit afgebakend tot de ruimtelijke kwaliteit van het landschap van de gemeente. Onderwerpen die betrekking hebben op het instrumentarium verdienen een afzonderlijke discussie en een afzonderlijk beleidstraject". Daarom gaan we volgend op deze visie ruimtelijke kwaliteit dit beleidstraject inzetten.

- **Uitwerking kansen (uit hoofdstuk 4) voor versterking van het landschap.**

In hoofdstuk 4 is per landschapstype aangegeven welke kansen er liggen om het landschap te versterken. Zoals daar ook al is aangegeven zal de gemeente, wanneer zich ontwikkelingen in een gebied voordoen, actief sturen om genoemde kansen, zo mogelijk in combinatie met die ontwikkelingen, gestalte geven. Bij een paar van die kansen zien wij ook een mogelijkheid om als gemeente het voortouw te nemen bij het vormgeven van die kansen. Het gaat onder andere om de volgende kansen waarvoor wij in de komende jaren tijd en menskracht willen inzetten:

- **Behoud oorspronkelijk profiel historische dijken.**

In onze gemeente speelt vooral de problematiek van grote menging van langzaamverkeer, autoverkeer en het steeds zwaarder wordend landbouwverkeer op de smalle historische dijken. Bij verbreding van het profiel gaan de cultuurhistorische kenmerken van deze dijken verloren. Er is nader onderzoek nodig naar de manier waarop bijvoorbeeld het ontvlechten van de verkeersstromen mogelijk is. Op

basis daarvan kan een strategie worden ontwikkeld. Bekende voorbeelden van historische dijken in onze gemeente zijn de hemdijken en de Pingjumer Gulden Halsband.

- **Versterken terpenlandschap / vrije ruimte rond de terpen bewaren.**

In de landschapsontwikkelingsvisie voor het Nationaal Landschap is een methodiek voorgesteld om het terpenlandschap in het kleigebied te versterken. Er wordt daarbij een principe voorgesteld waarbij met zogenaamde terpcontouren wordt gewerkt. Daarbij mag binnen een eerste zone rond het terpdorp slechts zeer selectief nieuwe bebouwing komen, terwijl binnen een daaraan grenzende zone ruimte is voor beperkte grootschaliger (agrarische) ontwikkeling. In een uitwerkingsnota kan deze methodiek nader worden vormgegeven. Uitgangspunt van een uit te werken methodiek dient te zijn dat zichtlijnen op, en karakteristieken van, de terpdorpen in principe blijven behouden en/of worden versterkt. Indien er sprake is van uitbreiding van bestaande bedrijven binnen een te bepalen cirkel rondom een terpdorp dan moet bij uitbreiding het uitgangspunt met betrekking tot zichtlijnen en karakteristieken van de terpdorpen worden afgewogen tegen de aanwezige bedrijfsbelangen.

- **Uitwerkingsnota herbestemming.**

Als gevolg van krimp en economische ontwikkelingen dreigt leegstand van woningen, winkels en bedrijfsgebouwen en potentiële ontwikkellocaties eindigen als langdurige braakliggende terreinen. Dat heeft gevolgen voor de ruimtelijke kwaliteit van dergelijke plekken. Het is goed om hier beleid op te ontwikkelen en instrumenten te kunnen inzetten die dergelijke plekken weer een goede betekenis voor stad, dorp of wijk kunnen geven.

Bronnen

Atelier Fryslân, Sinnestroom, De ruimtelijke kwaliteit van zonnestroom in het Friese Landschap, Leeuwarden oktober 2011

BügelHajema (in opdracht van gemeentebestuur van de voormalige gemeente Wûnseradiel), Kadernota 'Ruimtelijke kwaliteit' gemeente Wûnseradiel, 2009

Gemeente Súdwest-Fryslân, Ontwikkelvisie, maart 2012

Gemeente Súdwest-Fryslân, Erfgoedvisie, juni 2012

Gemeente Súdwest-Fryslân, concept-toeristische visie, februari 2013

Provincie Fryslân, Cultuurhistorische Kaart Fryslân (CHK2)

Provincie Fryslân, Grutsk op 'e romte: "Ruimtelijke kwaliteit in Fryslân" (in opdracht van het provinciebestuur van Fryslân), 2012

Provincie Fryslân, Streekplan Fryslân 2007: "Om de kwaliteit van de romte", 2006-2007

Rijksoverheid, Nota Ruimte: "Ruimte voor ontwikkeling", 2005-2006

Strootman Landschapsarchitecten en NovioConsult (in opdracht van het Gebiedsplatform Plattelandsprojecten Zuidwest – Fryslân), Landschapsontwikkelingsvisie Nationaal Landschap Zuidwest-Fryslân, Amsterdam 2009

